

НА ЧУЖИХІ

ЛІТЕРАТУРНО-
ГРОМАДСЬКИЙ
ЖУРНАЛ

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ВІДДІЛУ ТАБОРУ КОРИГЕН

3

Вересень

1946

На правах рукопису.

НА ЧУЖИНІ

літературно - громадський

ЖУРНАЛ

культурно-освітнього відділу табору Коріген

III

ВЕРЕСЕНЬ

1946

КІЛЬ-КОРІГЕН

З М І С Т:

Від редакції; вступна стаття.....	1	ст.
Н.ІОКРА - "Під стелею" - вірш.....	2	ст.
" - "Грамофонна плита" - вірш.....	2	ст.
М.ЗАХАРЧЕНКО - "Уже на скронях сивина" - вірш.....	3	ст.
С.К. - "Вересень" - вірш.....	3	ст.
Уот Уйтмен - "Коли я починав свої студії" - вірш.....	4	ст.
" - "Я, що неохитно" - вірш.....	4	ст.
" - "Зоряна північ" - вірш.....	4	ст.
С.ЛЕДЯН. - "Амба" - оповідання.....	5	ст.
Н.ІОКРА - "Відповідь на лист" - вірш.....	11	ст.
С.ЛЕД-КИЙ - "З нашого минулого" - стаття.....	12	ст.
П.ЛЕВИЦЬКИЙ - "Горберт Джордж Велс" - стаття.....	17	ст.
Л.Л. - "Релігія як моральна підстава народів" - стаття.....	22	ст.
Д-Н. - "Розбудова релігійного життя в таборі" - стаття.....	28	ст.
Т.РИНДЕНКО - "В праці пізнаються люди" - стаття.....	31	ст.
М.ЗАХАРЧЕНКО - "Філіпінський брат" - стаття.....	33	ст.
М.РОМАНИЧ - "Ще про "слов"янофільство" - стаття.....	35	ст.
РІЗНЕ.....	39	ст.

— 00000 —

Або погибель, або перемога —
Ці дві дороги перед нами стане.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Виходить 3-є число нашого літературно-громадського часопису... Починали ми це видання в той час, як у таборі майже не було українського друкованого слова і нашою працею хотіли ми бодай у мізерний спосіб заповнити ту велику прогалину.

Тепер становище на багато не змінилося. Вряди-годи до табору забреде одно-два числа якогось часопису чи книжки та й то якості не дуже рівної.

Тому вважаємо за свій обов'язок і далі продовжувати нашу роботу, хоч вона обговорюватиме не дуже велике число наших людей на вигнанні.

Яка наша мета?

В першу чергу дати нашим людям в рідній мові все те краще духовне надбання, яке наші ж люди — вчителі, агрономи, літературні працівники, інженери і звичайні таборяни спроможні дати.

Це не якісь загумінкові справи людей, що від безробіття переводять папір і чорнило, описуючи в віршах і прозі "неньку-серденько" в тисячний може раз переспівуючи те, що всім відомо і до нудоти набридло.

Ні. Наше завдання — простими словами сказати про прості, але важні діла, які своєю правдою і ідеєю хоч до деякої міри сколихнуть серця і уми та спрямують їх на вірний шлях.

Нам треба тепер дуже багато... Поза тим, що ми втратили /а втратили найбільше — батьківщину!/, нам треба думовного гарту і єдності, щоб витривати і пережити всі ті удари, що ще можуть посипатися на наші голови.

Але одно пам'ятаймо: рівновага і спокій духа!

З розумінням тих велетенських труднощів, що стоять перед нами, продовжуймо насамперед працю ідейну і культурно-освітню. Де б не були, щоб нас не спіткало, пам'ятаймо:

ЯК НЕ ДАМОСЯ ПЕРЕТВОРИТИСЬ НА СІРУ БЕЗБАРВНУ МАСУ, ЩО
ТІЛЬКИ ЖИВЕ "ХЛІБОМ ЩОЛЕННИМ", А ВІЧНО ПРАГНУТИМЕМО ДУ-
ХОВНОЇ ІЖИ — КНИГИ, ЖУРНАЛУ, ГАЗЕТИ; ВІЛЬНОГО СЛОВА І ВІ-
ЛЬНОЇ ДУМКИ, — ТОДІ НІКОЛИ НЕ ПЕРЕТВОРИМОСЬ НА ПОГНІІ
ДЛЯ ЧУЖОГО ПОЛЯ.

Будемо рости і, як казала наша славетна письменниця Леся Українка:

... "тоді покаже батько своєму сину
на сіре марево у далині
і скаже: "Он земля твого народу!
Борись і добивайся батьківщини!"

Віримо, що наші люди ці ідеали сприймуть і дітям своїм переда-
дуть.

РЕДАКЦІЯ

ПОЕЗІЇ

Н. ІСКРА

"

" "

Під стелею снується лінь
А за вікном — прозора мряка.
Цвіте вогонь понурим маком
І сіє тінь, безбарвну тінь...
Злітає день раненим птахом.
За ним ліниво лізе ніч...
Коли б то змога — сперед віч
Ці дні зірвати гордим маком!
Колиб то вирватись хоч раз
Із зачарованого кола!
Коли б хоч раз незнану волю
Міг дати час, байдужий час...

Н. ІСКРА

" "

Грамофонна плита, ще в дитинстві чута
Тепер будить дивний і новий настрій.
Падають розбиті дзвінки часу пута,
Воскресають тіні півзабутих мрій.

А за вікном — осінь. Хмара синьо-чорна...
Грають блиском срібні краплі на вікні.
Лле прозорі звуки плита грамофонна,
Сіє щось незнане у думі на дні.

І сліпучо-ясним є бажання жити!
У сріблених звуках утопити сум!
...Ще в дитинстві чута грамофонна плита
Сіє рій барвистих, таких світлих дум.

М.ЗАХАРЧЕНКО

" "

Уже на скронях сивина,
Хоч літ прожито й небагато,
А рік за роком пролина,
Без жалю юність розіллята,
Немов недбалою рукою на стіл розхлюпане вино
Де п'ють, там ллють, не скоро дно!

Та не моя в тому вина,
Бо силоміць від мене взято.
Життя і радість; і стіна
Глуха була навкруг нап'ята,
І світу вільного, живого, мені пізнати не дала
Глуха, червона і імла.

Хоча на скронях сивина
І пережито так багато,
А рік за роком пролина,
Хоч так далеко рідна хата,-
Сіють, ген, через простори, з її шибок святі
вогні
І гартують дух на чужині.

С.К.ВЕРЕСЕНЬ

Сливами білими впали скрізь роси ,
Гнеться під росами в дуги трава,
Кіньми буланними їде вже осінь,
Коням із дерева листя зрива.

Сперся на ясен утомлений вітер,
Дихає важко на голі степи;
Небо ще зрання лихе і невмите
Сіє з півсвітка примочений пил.
Пізно розцвівся будяк фіялковий,
Дивиться вгору до синіх озер...
Білий метелик приріс на цвіткові,
Білий метелик завмер.

Кіньми буланними їде вже осінь,
Коням із дерева листя зрива...
Сливами білими впали скрізь роси,
Гнеться під росами в дуги трава.

вересень, 1926 р.

УОТ УІТМЕН

КОЛИ Я ПОЧИНАВ СВОЇ СТУДІЇ

Коли я починав свої студії, сподобавсь мені
 Несказано перший ступінь:
 Само явище свідомости, всі форми, сила руху;
 Найменша комаха і звірина, зміст, зір, кохання;
 Вже перший ступінь, кажу, збудив у мені пошану
 І дуже сподобався.
 Далше я не пішов, та й не бажав іти далше,
 Тільки стою і гайную весь час, щоб оспівати
 Все те у піснях захоплення.

-ооо-

Я, ЩО НЕПОХИТНО

Я, що непохитно і в супокую стою серед природи,
 Володар, чи володарка над усім, твердо
 Посеред нерозумних речей,
 Одуховлений, як вони, пасивний, вразливий, і як вони,
 Мовчки помічаю, що моя праця, убогість, слава,
 Хиби моєї вдачі, провини – не такі важкі, як гадав;

Я, над мексиканським морем, чи в маннагатті, чи над
 Тенессою, чи далеко на півночі, чи в глибині краю;
 Як річний промисловець, чи лісовий, чи як хуторянин,
 Який у цих державах, чи з побережжя, чи з понад
 Канадійських озер;
 Де лиш проживаю своє життя: нумо держатись
 У рівновазі супроти випадків!
 Опирається ночі, бурі, голодові, глузуванню, нещастям,
 Невдачам, як опирається дерево і звірина.

-ооо-

ЗОРЯНА ПІВНІЧ

Твоя це година, думе:
 Година твоєї свободної втечі в тишу.
 Геть від книжок, подальше від мистецтва,
 Чогас уже день, праці кінець!
 Ти виринаєш нишком, дивишся, думаєш про речі,
 Що тобі найлюбіші:
 Ніч, сон, смерть і зорі.

Перекл. з англійської мови

М. Заклинського

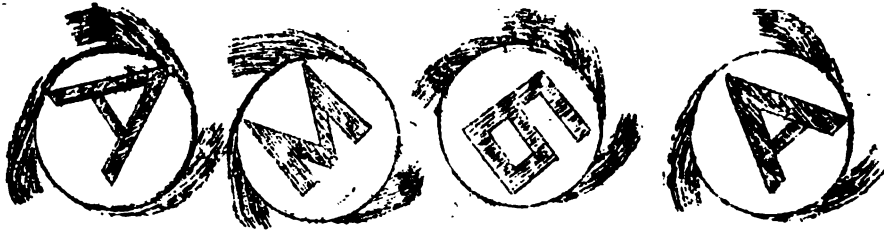
ВІД РЕДАКЦІЇ:

Уот Уітмен – один з найславніших американських поетів II-ої половини XIX віку. Велику популярність у світових літературах він здобув завдяки глибоким споглядально-філософським настроям, що пронизують його твори.

Уот Уітмен захоплений красою і гармонією світобудови.

Зразки його творів у перекладі на українську мову ми подаємо нашим читачам з огляду на глибоку віру поета в правду життя і в потребу життя.

С. ЛЕЛЯН

Ранком, тільки думала стара Паньчиха розкладати в печі вогонь, як двері відчинились і до хати влетіла сусідка Тодоська і, ледь переводячи дух, заторохтіла:

— Тітко! Кидайте все і біжіть у двір! Там колектива розбирають!.. Вже Ілько повів корову, Свиридон коні, мій Василь воза з боронами!.. Зерно беруть, хто здавав і хто не здавав!.. Ідіть, забирайте своє!

І зникла.

Паньчиха, як стояла біля печі, так наче і прикіпіла до того місця.

... "Колектива розбирають... Колектива розбирають..." — стріляло їй в голову. "Там десь моя корівка, двоє овець, кури, на — сіння..."

Кинувши кочерешника, що тримала в руках, раптом, наче з неї спав пут, кинулась до дверей і побігла.

Ранок був з приморозком. Березневі бабри від розталого снігу мороз за ніч позатягав. Розізджена дорога чорніла і стирчала своїми колючими замерзалими брилами. Бігла по них Паньчиха, прямуючи до колишнього панського двору, і раз-по-раз спотикалась. Їй все здавалось, що вона спізниться і, що, коли приїде, там все розберуть. Правда, може її добра і ніхто не займе, але така річ як насіння, то напевне пропаде.

І спотикаючись об ті немилосердно гострі брили примерзлого болота, вона почала бігти підтюпцем.

Аж нарешті крізь дерева панського садка показався двір. По ньому бігали люди, і кожен: хто вів корову, хто гнав поросю, хто тяг воза... А коло довгого магазину стояв найбільший гам і в усі сторони від нього чоловіки, жінки й діти несли мішки і торбинки зі збіжжям.

Коло брами Паньчиха стала. Вона так задихалась, що ледь могла одвести дух. В ту ж хвилину, угинаючись під тягарем великого мішка на плечах, біля неї пройшов Макар Глиняний. Він побачив стару Паньчиху і крикнув:

— Чого ви, тітко, стали і дивитесь? Може думаєте, що вам в хату само приїде те, що у вас забрали? Не приїде!.. Ідіть беріть, поки не пізно!..

І пішов.

Паньчиха ще хвилину постояла, а потім пішла в самий двір.

Люди гнали худобу. Вимучені на голодних харчах — коні, корови, вівці — бігли в різні сторони, шукаючи на землі поживи. Двері великого панського хліва були звалені і лежали, як широка плахта, на току. В повітрі висів гомін.

Оглядаючись на всі боки, Паньчиха не знала, куди їй спочатку бігти і за чим шукати. Аж раптом біля колодязя побачила свою корову з мотузком на рогах. Корова лизала тоненький льодок, що покрив за ніч дно корита. Стара підбігла до неї, ухопила за кінець виваленого в гнісі і болоті мотузка і потягла до дому.

— Ходи, ходи, моя Тилоню... — приказувала вона до корови.

— Хто тебе годував, поїв, кормив? — питала вона, ведучи корову додому і обкубуючи на її боках сухе болото.

— На болоті лежала... Вся в реп'ях... Я ж тебе тепер догляну... вимію, вичишу...

На очі в старі навертались слізи і їй ніяк не вірилось,

що після кількох місяців, що минули в сльозах і горі, вона, нарешті, буде мати якусь господарку і почне жити по-людському.

Аж ось і двір свій. Тилоня сама потягла господиню в двір, сама підійшла до порога хати і, углявши солом'яну зачату, кинулась до неї і почала жадібно запихатися торішньою вівсянкою. Так її коло тієї вівсянки Паньчиха і лишила, замотавши на рогах мотуз-ка. Сама вона пішла в хату, знайшла в коморі геть висохлу і покоробляну діяницю, вимила її і, позгортавши яке було лущиння від картоплі, пішла доїти.

Корова стояла неспокійно. Вона весь час тупцалась, крутилась, наче їй боліло те, що господиня натискувала долонями то ту то ту діянку.

— "Отак і запуститися могла б, — промовила Паньчиха, вставши з під корови і христячи її, — видно і доїли її там так, як і годували"...

До полудня було вдома все Паньчихине господарство: і овечки, і кури, і збіжжя.

Другого дня зранку Федоровецькою дорогою до Варварівки ішло військо, кіннота. Вже один його кінець був у селі, а другого за горбка і не видно було.

— Що буде? — питали варварівці один в одного.

— А я знаю, що буде! — казав Левко Бартків скручуючи козячу ніжку з власного самосяду. — Буде те, що було в дев'ятьсот вісімнадцятому, як розібрали панську економію... Тоді приїхав карателівий одряд і на цьому вигоні сипали двадцять п'ять помпидів тим, хто був на бомажку записаний. Отак і тепер буде!.. Розігнали актив?.. Розібрали колектива?.. Ну то чекаймо зануски!

А хтось сказав:

— Так то ж було панське! А це наше...

— Нічого! Тепер: все твоє — моє, а все моє — твоє... Ти що, в лісі ріс?

Левкові слова почали справджуватись. Того ж дня в кожному коловороті стояла військова варта з кулеметами, а по полях навколо села роз'їжджали кінні патрулі і стежили, щоб ніхто не спробував втекти з села. Вулицями від хати до хати ходили активісти з червоноармійцями і всіх зганяли до бувшого попівського двора, тепер канцелярії сільради.

— О тепер варварівці знають де раки зимують!

— Навіщо їм раки?.. Вони і здохлою рибою на Соловках будуть ситі!

Коло сільради під ганком на прогалині стояв стіл. На листку, прип'ятому цеглиною, щоб не знесло вітром, записував секретар сільради всіх варварівців, що мовчки підходили і проказували свої прізвища.

Чекали...

" "

До Паньчихи вбігла Палажка Барєбиха, син якої був в активістах, і, оглядаючись та пригинаючись, щоб не почув хто, не поба-чив, шепнула:

— Моя голубко! Як можете, то зараз же тікайте з села. Кажуть що ви перша почали колектива розбирати... Вас першою в списки записано... І за вами зараз має прийти варта. Тікайте!

І так само назирці зникла.

Паньхисі і на цей раз, так само, як і від звістки, що колектива розбирають, забило дух.

"То через те і гаснуть по селу кіннотники та понуро йдуть чоловіки й баби до сільради!.. Що робити?"

І Паньчиха, знаючи, яка доля спіткала її чоловіка, ще торік висланого до Сибіру за начебто несплату податків, вирішила кинути все і йти у Федорівку до дочки, а там може на Гальчин до братів і сестер, звідки вона вийшла заміж у Варварівку.

Залишивши хату, як була, Паньчиха одягнула сачка, взяла під пахву хустку і вийшла, зачинивши двері на клямку.

"Отак все кинути? — завагалась на хвилину.

Під хлівом на сонці ремигала Тилоня, в хліві мекали вівці, коло порога сокотіли кури.

"Отак все це й кинути?... ще раз перепитала себе.

Але в ту ж мить перехристилась, перехрестила хату й двір і подалась навропростець через городи до Федорівки.

— Що ж, — думала вона, — може це й краще, що я нарешті розпрощаюсь з тим хазяйством. Втіхи від того господарювання на якусь годину, а горя і сліз з дня на день, від коли власть...

І Паньчиха пішла. З двору на город, з города на поле і так навропростець на Федорівку до дочки Устини.

Як тільки минула верби за городами і дійшла до рова, що ділив колись панську землю від мужицької, зразу десь узявся вітер. Він дув просто в лице і, не зважаючи на те, що з правого боку сонце наче б пригрівало, він крупинами дощового снігу немилосердно пік і здирав з голови хустку.

Спочатку вона поправляла її, але потім лишила, і сиве волосся що вибілося з обох боків, тріпалося в повітрі. Їй було важко. Паньчиха все думала: "Що там тепер на господарстві буде? Заведуть Тилоню назад в колектив... В хаті все заберуть, заб'ють дошками вікна і так вона буде стояти до тепла. А там, або когось поселять жити, або розберуть на дилі для колгоспного короварника... А як старість докати? Взяти дитвора, не дуже то наживешся. А про братів і сестер, то й гадку треба кинути. Тридцять шість літ, як звідти! І посаг взяла... Ні, прийшло до скапаної години.

Та все ж ішла. Одтала рілля налипла до чобіт і вони стали важкі, як колоди. Раз-у-раз Паньчиха ставала і об торішню траву на мечах ті чоботи витирала. Але болото знову липло. Так і лишила. Не йшла а повзла.

Синіли Федоровецькі хати за деревами, понуро стояв вітряк Федьків з одним штибром і валом, бо дошки вже давно обдерли люди на паливо... А поля... Одне виоране, друге ні. Там засіяно, а там обліг. Куди там було сіяти, чи орати, як колись! Цілу осінь здавали продналог. Ночами молотили, віяли і везли на пункт. На її чоловіка Панька три рази наклали податок. А як за третім разом не здав — приїхали з району і забрали. Ходила перед Різдвом — ще сидів у міліції. Хліба передала йому, пару білизни, тютюну. А як пішла на Водохреща — вже не було того. Ніхто їй не сказав, де діти чоловіка. Тільки, як віддавала в арештантську людям, що там були, хліб і тютюн, то один з них мепнув: "Рашого чоловіка забрали на етап". Оце і все.

Підійшла до ґрунтів, де мала кінчатись осимина. Оглянувшись, чи далеко лишилась Варварівка і... ототеріла. Просто на ній їхав верхівець з правого боку. Він їхав і Паньчиси їй здалося, що то він посланий з села, щоб її завернути.

Порвалися всі думки, що снувалися досі.

— Рятуватися!

І Паньчиха почала навколо себе розглядати, де б їй отут зразу сховатися. Ось глибока борозна. Тут була розора. І вона пластом впала в ній. Чорний сак і чорна рілля злитись в одне. Притаївши дихання, Паньчиха лежала так з півгодини, дохвилини думаючи: "От і смерть прийшла". По якомусь часі підвела голову, але знову припала до землі, бо пролунав постріл один, другий і їй здалося, що куля пролетіла над самою її головою.

Вже, як зовсім сховалося сонце за хмару і сніговієм її геть замело, спробувала Паньчиха встати. Але як тільки підвелась, так і зойгнула. Задубіле тіло не слухалося її. А руки зжиккли так, що вона не могла ними навіть поворушити.

Лежачи ниць, Паньчиха спочатку перекорнулася навзнак. Потім поволі підвелася і сіла. Аж тоді почала тирати руку в руку і поволі

спинатися на ноги. Як встала, глянула в усі боки. Того верхівця і сліду не було. Лише вітер, що, здавалося, був удих, як лежала, тепер знову немилосердно дув. І крок за кроком, ледь-ледь почувала вона далі.

Але тепер іти стало ще важче. Сили десь зовсім зникли. А думки, що раніш снувалися рівно, тепер дуже дивно перескакували з одної речі на другу. Мало того: вряди годи вострявала якась нісенітниця і, як болото коло чобіт, гнітила і знесилювала і ніяк не одставала.

І от зараз: чомусь їй в голову влізло німе дитинча сусідки Горохвейхи. Звали його Маринкою. Цілу зиму ходило воно босе по хатах і, прочинивши двері, вимовляло одно слово:

- Амба...

І простягало руку, щоб хтось що-небудь дав. Маринчине "амба" чомусь тепер гніздилося в Паньчишиній голові і не давало їй спокою - Амба!

Стала крок: - Амба. Другий крок: - Амба. Зітхнула: - Амба. Кашлянула: - Амба. Вітер віянув: - Амба.

Скрізь на всьому кругом: - амба, амба, амба....

А потім пригадала. Як була ще малою, то не раз чула це слово з уст батька. Завжди він казав його, як було неписько.

- Амба! - казав він.

Порветься упряж у возі - амба! Хрясне колесо - амба! Затягнувся кінь і впав - амба! Помер хтось - амба йому!

А вже, як настала ота власть і життя почалося злиденне, на селі казали:

- Оце... Як би жив старий Клим, то сказав би: "Амба нам всім прийшла!"...

А як піросла Горохвейшина Маринка і всі побачили, що вона німа, а вмів вимовляти лише одно слово "амба", то казали:

- Непський знак, що воно вмів сказати лише "амба"... Буде в селі якась біда.

І ось тепер оте "амба" не дає спокою Паньчиси. І в вухах дзвенить і з вітром регочеться, і на серце давить каменем.

А слота падає і падає. Змочена одежа обважніла, мокрі руки і лице болять від холоду. А в думках: "амба"...

- Воно таки докнає мене - амба... Десь отак доведеться сісти і залякнути, амба... Доведеться лежати до весни - амба... Моки в полі вийдуть робити - амба... Дочка буде думати, що арештували - амба... А в селі будуть думати, що в дочку живу - амба... І не поховать навіть по церковному звичаю - амба...

Далі в голові помутилося і думка про те, що буде після смерті зникла. Стояло велике, кругле, мохнате - амба - і як важкий маховик крутилося перед очима. Напочатку його Паньчиха чула. Воно промовляло голосом горохвейшиної Марійки. А тепер стало і видиме. Оце болото сіре, нудне, липке, що тягнулося по шляху бездоріжжя, дешла Паньчиха, прибрало форм тієї "амби". Навіть вагу воно мало, колір, смак.

Воно вже так вимучило її, що Паньчиха і не очулася, як сходзячи вниз, опинилася перед ставком, що його варварівці і Федорівчани звали Дубоцьким. Одхиляючи вбік свого учителя "амбу", Паньчиха подумала: "Це вже і Федорівка недалеко"...

І перед самою водою стала. А як перейти? Простягся він, той ставок, в один і вдругий бів до шляхів. Був границею між Варварівкою і Федорівкою. В середині літа діти переходили його, підсукавши штани, а тепер?

- Амба, амба, амба... - заскакало слово-мучитель і не давало зібратися думкам і знайти вихід.

- Може я зможу його перебрести, - подумала Паньчиха. І вона стала на лід скраю. Але лід був крихкий, ломився і виходила наверх сіра, брудна вода.

- Що робити? - думала Паньчиха. Стала ще крок і ноги загрузли в болото, але не глибоко.

- Треба йти, - вирішила Паньчиха, - бо до шляху верстов зо три і

може там лихі люди вештаються.

І пішла.

Кілька перших кроків легко проламувався лід, чоботи грузили по халави і що далі, то все глибше: щоб дотримуватися рівноваги, Паньчиха чіплялася руками за очерет. Але він погнилий і сухий, рвався і ніяк підпорою служити не хотів. Після одного незрівноваженого кроку, коли одна нога вгрузла так глибоко, що сховався чобіт з халавою, а друга була зверху, Паньчиха втратила рівновагу і впала боком на лід. Тонкий і крихкий, він проломився зразу і права рука геть до плеча сховалася під водою.

— Амба! — крикнуло в голові. — Кінець! Отут мені буде кінець. — затрималася в голові тривожна думка. Але в ту ж мить і друга нога так само застрягла під льодом і Паньчиха мимо власної волі вже стояла в воді по пояс. Кругом булькотіла вода, виникаючи пухирі з дна. Але почулося, що далі дно було тверде і Паньчиха спробувала йти. Вона випустила хустку, що тримала під пахвою, підняла спідницю і сачка і, розбиваючи ногами і животом лід, побрела.

О, як їй боліло тепер серце! Десь і оте настирливе "Амба" зникло. Розпеченим залізом пекла вода з льодом і по очах текли сльози...

Чи хотіла плакати Паньчиха? Чи було їй чогось жаль? Ні. Вона вся задеревотіла, залякла, як залякли на руках її пальці, що погрузали в воду, то виривали з неї. Залякла... А сльози?... Ну, які дурні оті сльози! Отак же дівчам, як гнала додому гусят з поля і загубила двоє, то лилися... Але ж то яких 50 літ тому!

Каламутна стежка з потопленого очерету, розламаного льоду і виплилої наверх болотяної жухолі порерізувала Дубецький ставок. Це був Паньчихин шлях...

Вже недалеко від того берега билася з усіх сил, щоб вибратися на беріг і, здавалося, ніяк не добреде. Але ж ще крок, ще... і обома руками влякла на руду траву промерзлого, завіяного снігом потойбічного берега.

Ледь підіймаючи, витягла одну ногу, а потім другу. На льодову траву тут же таки сіла, бо підвестися не було сил. Дихала. Наче там у глибині десь розклали вогонь, а тепер його треба було роздути. Одною рукою оперлася на землю, а другою витирала лице, мокре від сліз і бруду. Але ж віддихалась. Підвелась і стала. Повні повнісінькі чоботи води. З сачка і спідниці текло. А від холоду і морозу одежа швидко жарубла.

— Вишити воду з чобіт, — майнула думка. Знову схилилась. — Ні, сісти... Сіла. Довго сіпала, поки зняла одного чобота. А як зняла, охляп впала онуча і полилась жухелиця з халави. З другого так само витрусила воду і взулась на босоніж. А тепер вставати... Вже сачок і спідниця затверділи, як кора. Пальців на руках не чути. Болять щокі і памить-памить все тіло.

Рушила. Усе на гору та на гору. За якусь годину стало отрашенно гаряче. Не зважаючи на те, що вітер так само дув і сніговий не переставав бити в лице. Вийшла на горбок.

— О, вже і хати Федорівські видно... На дорогу не піду... Доплентаясь і ріллею до Устининового города.

Ішла. Враз стрепенулась: назустріч ішов чоловік з Федорівки. І так само не дорогою, а навпростець.

— А це що? — вдарило в голову. — Невже, щоб назад її вернути у Варварівку? Амба! — виринуло слово мучитель. — Тепер "Амба"! І після стількох мук? І Паньчиха круто повернула вбік і пішла наскіє від того чоловіка. Але і він повернув у той бік. Побачила, що не плече — пішла просто. А серце: бам-бам-бам... Це те "Амба", що крутилося в голові, мучило її мозок, як не було великої тривоги, тепер, як вивірка, знову кудись сховалося, а її хвостик розтопився в сердечному хвилюванні і чулося тільки: бам-бам-бам...

— Добридень, тітко! — ще оддалік гукнув той, що ішов на зустріч. — А куди Бог несе?

І ще ближче підійшов до Паньчихи, в саморобних валянках, в кутій кожуханці з шапкою ушанкою на голові.

— Ви з Варварівки? — питав далі.

Нікуди було Паньхисі звертати і вона мовчки захитала головою: так, з Варварівки. А там дось глибоко: бам-бам-бам...

— А що у вас колектива розгромили? — але, як зовсім зблизмвся і глянув на Паньчинин вид, то боком-боком проминув її і пішов геть.

"Злякався мене... — подумала Паньчиха, — не злий чоловік... може так само тікає, як і я...

І вже ступила на Федоровецькі городи.

Пішов рядок верб. І знову стало затишно, як було тоді, коли виходила з свого двору.

Коли підійшла до доччиної хати, то Петро, зять, саме ішов з відрами до крамниці по воду. Глянув на матір і, не впізнавши, пішов далі.

— Петре! Петре! — гукнула Паньчиха. І тоді він знову повернувся і впізнав. Поставив відра, підійшов, глянув і злякався.

— А то що з вами, мамо?! А то ж де ви так?!..

Але Паньчиха нічого йому не сказала. Ввів він матір в хату, посадив на лаву.

— Де Устина? — запитала Паньчиха про дочку.

— А пішла за вами у Варварівку. Кажуть, що усіх, хто має висланих родичів, забирають на Сибір... Пішла за вами. А ви ж як ішли, що, розминувшись?..

— Я?... А... так... напросте... — махнула рукою поперед себе. — Поможи мені, Петре, роззутися, бо щось дуже в ногах гаряче...

Нагнувся Петро, узяв за передок чобота, потягнув і зняв. А з чобота так і потекла струмком кров.

— А то що таке? — зойкнув Петро.

Глянула Паньчиха на бажу крові і зціпивши зуби проказала:

— То я... мабуть... порізалась льодом, як ішла... через ставок... На, стягай другого... Дуже мені гаряче... Поможи скинути сачка... Ох...

— То може я покличу бабу Олену, щоб затамувала кров? — спитав Петро.

— Ні... Не треба... Воно пройде. Дай мені води трохи... Прилягти б...

— Зараз...

Побіг, приніс води. Пила з його рук. Довго і жадібно.

— Може підете на піч? — роздягаючи, питав матір.

— А там дуже гаряче?

— Ні, топилося вчора... Нема чим щодня...

— Ну, то добре.

І спираючись на плече і руки зятя, вилізла на піч, скинула мокру одягу і лягла.

"

" "

Вже пізно ввечорі прийшла дочка Устина з Варварівки і дуже зраділа, коли довідалась, що мати на печі. Вона вилізла на запік і хотіла подивитись, чи вона спить. Але мати не спала. Нахилену дочку вона не впізнала, а їй здалося, що то Горохвоїшине німе дитя до неї лізе.

— Амба! Іди геть! — кричала вона, піднімаючи, як не овою, то одну, то другу руку. — Іди геть! Нема мені чого тобі дати!... Сама... амба...

І покотилися видовища. Зникла Амба. З'явилася Тилоня, своя хата, піч, горня з полоком... Так багато в неї сьогодні роботи!

Ось вона кладе та кладе солом'яні віхті в піч. Наклала їх так багато, що повна піч вогню. Полум'я сапає в комін, але не вміщається там і вилітає наверх. Б'є її в обличчя і страшенно пече.

- Забери! Забери вогонь - ледь підводячи голос проказує Паньчиха дочці. А та з сльозами на очах ріже кружала картоплі і затикає їх за хустину, якою перев'язана в матері голова.

- Мамо, що з вами? Що вам болить, мамо?...

- Але Паньчиха нічого на те не відповідає. Ті кружала картоплі скоро стають сухі і випадають спід хустки.

- Мамо, я зараз покличу хвершала... Що вам болить?... - знову з розпачем дочка. Але мати і далі її не чує. Лише коли не коли розкриє рот і прокаже, як у спразі: "Ааа... ммм... ба..."

"

На третій день тяжких марень Паньчиха померла. Того ж дня Федоровецька сіл'рада одержала наказ заарештувати стару Паньчиху, що, як стало відомо, переховується в дочки, та з вартою відправити до району.

Наказ трохи спізнився.

Н. Іскра

ВІДПОВІДЬ НА ЛИСТ

На столі, в довгастому конверті,
Рано хтось листа поклав мені.
Літери адреси півзатерті -
Видно, що в дорозі довгі дні.
О! Це знов мені Ви написали?
Знов про те ж... Ні, прошу Вас, лишть!
Бо до Вас ні співчуття, ні жалю,
Не знайду чомусь я у душі.
Так, мені і справді не цікаво
Одружилися Ви вже, чи ні,
Чи велику здобули вже славу
Ви собі отут на чужині...
Пишете ще про народ і працю...
І слова ті сієте, як мак...
А колись... на Гнайзенауштрассе...
Думали Ви може і не так...
Слів ціню я правду і свободу!
Хоч слова ці будуть Вам, як лід,
Та скажу - про працю для народу
Говорити стільки аж! - не слід!
Хто віддав себе великій справі -
Душу й тіло, щастя і життя -
Не шукатиме той всюди слави,
Не на перше місце ставить "я".

Пишете, що Вам у душу сію
Полум'я якогось там вогню.
Вірте, що нічого я не вдію,
Коли Вас ні краплі не люблю.
Пишете... А між рядків читаю
Лицемірства сховані вогні.
І за те, що Вас я не кохаю,
Будете ще мститися мені!
Не пишть Ви - через мене "вмерти"!
Далі йдіть своїм шляхом в житті.
А для мене спогад півзатертий -
Ви - як та адреса на листі.

С.ЛЕД-ИИ

З НАШОГО МИНУЛОГО...

ЩО НАМ ТРЕБА ЗНАТИ .....

Хочемо коротко висвітлити одну сторінку, опрацьовану, розкрити і подану одним з найбільших наших істориків В.Липинським – сторінку будівництва Української Держави Гетьманом Богданом Хмельницьким.

Триста рядків синьої книжечки, виданої 1920 р., розповідають, як будував Україну цей гетьман. Як горів любов'ю до свого народу, своїй землі і як він цеглина за цеглиною мурував ту величну будову. Що він зробив і як він зробив. І як те діло після його смерти почало валитися і чому воно завалилося.

Нам це тепер конче треба знати! Бо дні, які ми тепер переживаємо, дуже нагадують часи перед 1648 роком...

Нам треба Богдана... А буде він у нас тоді, як всі ми будемо думати так, як думала більшість тогочасних наших предків: в один гук тягнути.

Як наші предки, в один гук тягнувши під рукою Гетьмана Богдана, збудували Українську Державу, а коли після його смерти розбилися у взаємній гризоті, то і втратили її, розкаже на підставі історичних фактів великий українець Вячеслав Липинський в своїй книзі п.н. "Україна на переломі".

УКРАЇНЬКА ДЕРЖАВА В 17 СТОЛІТТІ

Чи кожному українцеві сьогодні відомо, що приблизно 300 літ тому Україна існувала, як незалежна Держава в власним військом, державним апаратом, послами в більшості держав Європи, з власною казною, школами, судом, адміністрацією і своєю Українською Церквою? Чи кожному сьогодні відомо, що майже за десять літ свого управління Україною Богдан Хмельницький, як Гетьман її, збудував був таку сильну Державу, у якій шукали приятних відносин сильні держави тодішньої Європи: Швеція, Прусія, Семигород, Молдавія і Литва? Що стояло питання створення союзу України з такими державами як Англія, Венеція і Персія; що сусідні землі, які межували з Україною, посилали до Богдана Хмельницького своїх послів, аби той прилучив їх до великої і сильної України.

Саме з цього і починає свій розгляд останніх років гетьманування Богдана Хмельницького Вячеслав Липинський, наводячи маловідомий документ – договір пинських послів з Гетьманом України про приєднання Пинських земель до Української Держави.

Як так могло статися, що знедолена околиця сильної тоді королівської Польщі, якою тоді була Україна, околиця, на якій безборонно панував польський магнатський канчук і самоуправство польської шляхти, за якихось два-три роки стала зовсім незалежною Державою, творила свою політику і вибилася в ряд найсильніших держав того часу?

Відповідь на підставі історичних документів повстає тільки одна: Гетьман Богдан Хмельницький разом з безмежно-відданими йому своїми помічниками створив те, що тодішня революція, розпочата сотнями українських борців в момент, здавалося, повного занепаду нації, переросла на боротьбу за незалежну українську державу і була створена, не зважаючи на безліч труднощів, що повстали на її шляху.

Труднощі в будівнанні тодішньої Української Держави були двох видів: зовнішні і внутрішні. Усі тогочасні сусіди України чіпали на те, щоб загарбати собі цей багатий край. Зовнішня ворожа сила Польщі, Туреччини, Татар, Москви стояла зовсім як найбільша

загроза. Богдан Хмельницький цю ворожу силу поборював розумною дипломатією, умілим своєчасним укладанням договорів і союзів з тими сусідами, які в даний момент могли більше пригодитися Україні в її державних інтересах. В тогочасній столиці України Чигрині при гетьманському дворі було стільки дипломатів з українців і неукраїнців, скільки гетьманові їх було потрібно. І всі вони в Україні і поза її межами вели політику так, як треба було Гетьманові в інтересах Української держави. Недарма ж його, Богдана, чужинці-історики порівнювали з наймудрішим діячем і політиком тогочасної Англії Кромвелем!

Творячи могутність Української Держави дипломатичними шляхами, при Богдані існувала і українська збройна сила, керована відданими талановитими і розумними воєначальниками, які скізь і завжди могли відстояти українські державні інтереси зброєю і при тім не поминяли про те, чи будуть вони взапра самі правити Україною, чи ні. - Є гетьман. Після його смерті гетьманська булава перейде його наслідникові. Наше діло - кріпити воєнну могутність Української Держави".

Так думала більшість полководців Богдана Хмельницького за його життя. І тому Українська Держава була міцна. Але як тільки почала переростати сила тих, що потай мріяли після смерті Гетьмана самим стати на його місце, Українська Держава почала слабнути. І врешті була цілком знищена хитрою і сильною Москвою.

У внутрішньому державному житті Богдан Хмельницький дбав про те, щоб Україна була державою, в якій всі стани, соціальні верстви і на-ри суспільства почували себе рівноправними. Про це в книзі "Україна на переломі" читаємо таке:

... "Ніхто так тонко і чутливо, як Гетьман, не розумів усієї складної, різноманітними чужими впливами покаліченої і неволею та бездержавністю здеморалізованої української національної душі. Він єдиний умів знайти її і у північного степовика, і у забитого неволею селянина і у помосковленого лівобічного сіверського боярина, і у спольщеного прагобічного руського шляхтича, і у захопленого схолястичними релігійними спорами інтелігента-духівника, і у відданого крамарству міщанина, і у зденационалізованого інтернаціональною культурою пана. Не було в ньому тієї, пізніше у нас поширеної обмеженості і заскоружлості, яка вовком дивиться на земляка з чужого села у якого свита не такого самого покрову, і в ньому дяха чи москаля, одно слово, якогось чужинця і ворога підозріває. Він усіх умів притягнути до державної і національної роботи. У всіх він умів іскорку хоч би підсвідомості національної знайти і в такій її догонь розпалити, який їх усіх в одно національне тіло перетопив, старі роз'єднані перегородки понижив і на жертви для України повів"....

Завдяки саме такій політиці і таким ділам, була за десять літ збудована така Українська Держава, яку по його смерті треба було і внутрішнім і зовнішнім ворогам сто літ нищити, поки підвалини, на яких вона була збудована, зрештою були розхитані.

ДЖЕРЕЛА МОГУТНОСТІ...

Звідки ішли джерела могутності Української Держави за Гетьмана Богдана Хмельницького?

Як відомо, почалося з того, що звичайний реєстровий сотник Зиновій Хмельницький через особисті кривди і образи вирішив почати погони проти нестерпних порядків, які тоді панували в Україні, підпорядкованій королівській Польщі.

Утікши зі своїм старшим сином Тимошем на Запоріжжя, починає він там гуртування козаків для походу на Польщу. Хмельницький тоді уклав договір з татарами і великою силою пішов у цю війну. В коротких рядках нема змоги переповісти, як складалася боротьба Хмельницького з Польщею, яка тоді мала приблизно таку силу / звичайно не в технічно-економічному відношенні, а щодо впливів і панівного становища супроти України /, як теперішня союзна Росія.

і все ж за кілька літ, а саме з 1648 по 1653 рік Богдан Хмельницький зовсім унезалежнив Україну від Польщі, а в 1654 році уклав з Москвою відому Переяславську Угоду, після якої Україна зовсім підпала від своєї властительки, як дозріле яблуко відпадає від дерева, на якому зросло.

Що сприяло Хмельницькому збудувати Українську Державу в 17 віці? Звичайно, в першу чергу, великий хист і геній правителя. Але на те оклалися ще й інші чинники, що їх, звичайно, звуть історичним щастям. Настраждавшись під шляхетською неволею, український народ не чекав милостей від панської Польщі, а довідавшись про рух повстання проти гнобителя, пішов за своїм провідником. Провідник не звів на манівці, а повів по вірному шляху і ґрунт для будування незалежної Української Держави був забезпечений.

Стверджують, що не всі полковники і старшини, що оточували Хмельницького, були чесні і некористолюбні люди. Це правда. Були низькі, підлі і зависливі. Але через те, що переважна більшість найближчих соратників були віддані йому люди, Гетьман своєчасно знав, хто і до чого замишляє проти нього, а значить і проти Української Держави. І розправа з такими була коротка:

"Согріміть князь — урізати йому ший, согріміть козак — те саме йому учинити".

Гетьман дбав про розумних людей, з якого б стану вони не походили. Він зосереджував їх коло себе і при їх допомозі завжди міг висунути проти ворогів України.

Щоб побороти Польщу, зорганізував він Запорізьке військо, яке до того було стихійною силою. Але коли повстала потреба будувати Українську Державу, він знав, що не збудує її, якщо йтиме на поводи анархічних крзаків. Тому Богдан з перших часів великої відбудовної роботи оточує себе людьми розуму і твердої вдачі. Для держави потрібні не тільки шаблі, — каже Гетьман, — а й голови, розум, знання. І до нього ідуть з шляхетської Польщі талановиті полководці, розумні дипломати, глибокі вчені і досвідчені адміністратори. Все це просто не оцінимо вартісні люди, що зробили Україні незбагненно багато!

Ось полковник Михайло Кричевський — глибокий стратег і український патріот, Іван Богун — улюбленець Богдана, баталіон українського війська; Юрій Немирич, Остап Виговський /батько Івана Виговського/, Степан Мазепа-Колединський /батько гетьмана Івана Мазепи/, Андрій Іванович, Михайло Стеткович і багато багато інших дорадників Гетьмана, найближчих його помічників, людей високої європейської освіти, військових і цивільних фахівців та відданих українській справі діячів. Вони при Богдані Хмельницькому творили велике діло розбудови Української Держави і при тому не помишляли про особисті винагороди і запаморочливу кар'єру.

Липинський живо описує, як росло діло розбудови Української Держави під проводом Гетьмана Богдана. І росло воно тільки через те, що він один, і ніхто крім нього, був верховна воля, останнє слово, невідперечний авторитет. Кожна жвава думка, з якої б сторони вона не йшла, лише б була вона корисна Українській Державі, знаходила в Гетьмані гарячого оборонця її, захисника і реалізатора. Але всяке базікання, беззаконня, сваволя чи розбрат, так само звідки б вони не походили, знаходили в ньому жорстокого переслідувача, неможливого суддю, слово якого було останнє.

Принцип Гетьманату був єдиною формою державного правління, який визнавав Богдан Хмельницький. Лише при ньому вояке корисне діло з точки зору інтересів держави може бути з успіхом запроваджене в життя. І все, що йде на шкоду державі іменем Гетьмана може бути усунене. Це дуже добре розумів Богдан Хмельницький. Розумів він також і те, що тільки система спадщинного Гетьманату, тоб-то, коли після смерті Гетьмана його булава переходить по наслідству його синові, тільки така система витримає мирне державне життя в країні століттями, бо не буде ґрунту для всіляких честолюбців боротися за престол.

От чому Богдан Хмельницький, будуючи Українську державу, одночасно всіх сил докладав, щоб ще за його життя дано було патріярше благословення на престолонаслідника його синові Юрієві. Він мріє, що ця законна традиція буде тут забезпечена і тоді майбутнє Української держави буде гарантоване.

Не розумів Богдан Хмельницький і цього якраз до кінця днів своїх не встиг здійснити. І могутність Української держави почала хитатися вже на другий день по смерті Гетьмана, бо зразу ж почалася навіть серед найвідданіших йому людей боротьба за його місце. Держава почала валитися, бо не була сніто збережена традиція передачі гетьманської булави законному наслідникові Гетьмана.

Почалося з внутрішніх чвар за булаву, а скінчилося чужинецькою неволею на 300 літ!

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ЛЕГЕНДА У ВІКАХ

Російське самодержав'я поставило у Києві пам'ятник Богданові Хмельницькому. В наш час, в 1948 році у Москві встановлено орден Богдана Хмельницького і переіменовано місто Переяслав на Переяслав-Хмельницький,

Чому?

За начеб-то єдину заслугу: що Богдан Хмельницький приєднав Україну до Москви. Що він сприяв утворенню "єдиної невідомої". Що у 1654 році в Переяславі було укладено угоду про приєднання України до Москви.

Це далеко не так! Це не правда, а... легенда.

На підставі історичних документів В. Липинський розкриває цю легенду і розповідає дійсну історичну правду про Переяславську Угоду, одчищаючи її від пізніших легендарних нафарбогань.

Цілих п'ять літ, з 1648 по 1654 рік Гетьман Богдан Хмельницький боровся з нещипним натиском королівської Польщі на суверенність Української держави. Польські політики того часу ніяк не могли помириться з тим, що Україна відпала від Польщі і почала самостійне існування. Через то одна за одною ідуть провокації з метою стягнути молоду Українську державу у війну, в наслідок чого самостійність України буда б знищена.

Це добре розумів Богдан Хмельницький і шукав воєнного союзу з якоюсь з сусідніх держав, після якого намагання Польщі знову збити Україну своєю - відпали б.

Спроби Гетьмана укласти такий союз з Молдавією, Туреччиною, Румунією та іншими державами не вдалися. Були різні причини, які не такий союз не склалися. Лишалася єдина сусідня держава Московська. Богдан Хмельницький вирішив піти на воєнний союз з Московською державою. Цим він унезалежнював Україну від Польщі і від інших заведущих сусідів. Гетьман дуже добре розумів, що і Москва не від того, щоб Україну собі підпорядкувати. Тому він з великою обережністю підійшов до цієї справи. Всі пункти Переяславської Угоди 1654 року перелічують о б о п і л ь н і зобов'язання Московського царя і Гетьмана України. Але ніде, жодним пунктом не стверджують, що йшло про п р и є д н а н н я України до Москви. Гетьман прагне благословенства у патріярха на престол свого синові, бо ним хоче забезпечити непорушність українського державного устрою - спадщинного гетьманату.

Все робив Богдан до того, щоб бути лише союзні з Москвою. І цього за свого життя він добився. Жодним московським воєвода чи урядником не ступив ногою на землі українські, доки жив Гетьман. Що належалося по умові казні московській, те збирали українські урядовці і від імені Гетьмана поступало йона у московську казну.

Але як тільки Гетьман помер, зразу Москва починає по-своєму трактувати пункти Переяславської Угоди. Виникають суперечки, нелади, йони з учорашнім союзником і триває це доти, доки заарядки зрадам, підкупам і перекінчництву в табір ворогів багатьох українських

Ватажків, не настала доба цариці Катерини II-ої, за якої офіційно знищуються всі автономні права України, а сама вона перетворюється на "юго-західний край", а українці на "малоросів".

Ішли віки...

Історичну правду про діло Богдана Хмельницького спотворили і зробили з нього легенду.

І та легенда гуляє і досі.

І від Шевченка, що повірив легенді, а не мав змоги довідатись про історичну правду, — дістається Гетьманові за те, що він, наче б то "занапастив" Україну...

Насправді ж це був єдиний з єдиних ПРАВИТЕЛЬ ЗЕМЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, який вивів її на шлях незалежного державного життя.

І ми тепер прагнемо до ідеалу Української Держави Богдана Хмельницького.

Іншого нема. Та іншого, мабуть, і бути не може.

Від часу упадку Руської князівської Держави і до нинішнього дня — на протязі шести століть — тільки один раз зміг повстати серед нашої нації один спільний державно-національний фронт проти двох відлучених претендентів на державність і нахальних суверенітет на тій землі: проти Москви і проти Польщі. Тільки раз один за Гетьмана Богдана Хмельницького змогла зорганізуватись українська державна аристократична верства. Включивши в себе і виділену народними масами нову народню аристократію: козачину, і нащадків старої державної аристократії: як православну так і римо-католицьку вже в своїй більшості шляхту, вона змогла тільки таким тінним сполученням обох верств вдержати свій державно-національний фронт і проти Москви і проти Польщі.

Тільки під "єдиновладною рукою" свого геніяльного Вождя змогла перебути Україна такий складний, переломовий процес: — змогла повстати Українська Нація. Тільки геніяльний "самодержець" міг не випустити зі своїх сильних рук проводу над своїми різноманітними по своїх попередніх звичаях, вірі і культурі помішниками, і вирости разом з ними, перетворивши їх в націю, а себе — зі збунтованого проти Річипосполитої "Старшого Вієвєка Його Королівської Милости Запорозького" — в того Ясновельможного Великого Гетьмана, того Богдана Хмельницького, якому кажучи словами шведського короля:

"вільно буде поставити у себе Річ Посполиту козацьку, як йому потрібно буде, і щоб він їм справжні права дав, по яких їм, козакам, жити, і як наслідникам Його, Хмельницького, володіти".

На горі наше його життя було закоротке. Закон, по якому його наслідники повинні були панувати, Великий Гетьман дав, але укріпити того закону не встиг.

В. Липинський: "Україна на переломі".
247-248 ст.

П. ЛЕВИЦЬКИЙ

Герберт Джордж ВЕЛС

Задум написати статтю про одного з найбільших письменників сучасності Велса - виник не тому, що Велс помер 13-го серпня цього року, і годиться написати про нього "некролога". Саме це слово було б образою для письменника, вплив якого був значний за його життя і буде ще більшим десятки і сотні років по смерті.

Бо великим письменником є лише той, хто зрозумів і зміг показати своїм читачам неповторне, особливе, до нього ще ніким всебічно не усвідомлене обличчя свого часу. Великий письменник не належить до жодного напрямку, до жодного "ізму". Шекспір, Бальзак, Шевченко, Вергарн - чи не є вони найпосплідовнішими реалістами в своєму глибокому знанні життя, але також найбільшими романтиками - зі сміливим поглядом в майбутнє, з незламною вірою в силу людського духа, з пекучою любов'ю і зненавистю. І навіть символістами, що пророчими очима інтуїції дивляться глибше, ніж може бачити наш недосконалий розум, що за банальністю зовнішніх подій знаходять інший, змістовніший і серйозніший світ.

Але реалізм Шекспіра є цілком відмінний від реалізму Бальзака. Можна сказати, що кожен великий письменник є творцем свого реалізму, властивого лише йому і відповідного лише його часові. Він творить літературу про життя і для життя, він однаково мало цікавиться дотриманням естетичних норм і канонів, як і протестом проти них. Невимушено і ніби легко він творить нові норми і знаходить нові шляхи.

Нашому часові не бракує тих, що написали сотні томів і на цій підставі претендують на ім'я великого письменника. Але як мало творів, що служили б майбутнім історикам матеріалом для вивчення першої половини ХХ сторіччя. Мало тих, що зуміли б показати трагедію цих років - маленьку людину, безпорадну перед лицем величезних стихійних катастроф, титанічних сил техніки, що вирвалися з під контролю цієї людини і загрожують пожерти їй.

До цих небагатьох належить Велс. Українському читачеві він більше відомий, як автор науково-фантастичних і утопічних романів. Насправді це лише одна сторінка з його творчості, і мабуть не найважливіша. Проте, і ці романи жодною мірою не належать до поширеного тепер "читання для розваги" *Unterhaltungslektüre* / на те ми чудесних винаходів і таємничих злочинів. Якщо іноді ставлять поруч імена Велса і Жюль Верна, то це ґрунтовна помилка. Жюль Верн писав для заробітку, лаштуючись байдужим до того, як впливають описані ним геніальні винаходи на долю і душу людей. Тому Жюль Верн є лише письменником для підлітків.

Навпаки, науково-фантастичні романи Велса є повноцінними літературними творами, завжди реалістичними і психологічно мотивованими. Вже перший його роман "Машина часу" /1895/, який зробив невідомого клерка і самоука Велса одразу видатним письменником, залишається цікавим і досі. Тоді, багато років перед Айнштайном, Велс висловив думку про те, що і течія часу не є абсолютною, отже, що людина могла б винайти "машину часу" і на ній переноситись в минуле і майбутнє. Але винахідник є лише людиною, недосконалим, як і всі, і не може добре керувати своєю машиною /яка реалістична ризика, порівнюючи з ідеалізованими "капітанами Немо" Верна/. І саме оце "золотого віку" він попадає в дуже далеке майбутнє. Соціальна нерівність призвела до поділу людства на дві породи: колишні ари-

сторати виродились в расу безпорадних, ніжних істот, що ведуть безжурне життя метеликів. Робітники ж володіють підземним світом, де гудуть таємничі машини, і родяться м'ясою своїх колишніх панів. Цікаво, що в дальших своїх творах Велс більш оптимістично дивиться в майбутнє.

З інших романів цього циклу треба згадати "Війну світів". Земля зазнає нападів марсіян - істот з могутнім, холодним і жорстоким розумом. Нам, що пережили недавно війну, варто прочитати цю книжку.

За одним з ранніх творів Велса - "Невидимки" - було поставлено фільм. Це як раз відносно слабка річ, але і тут розроблено цікаву психологічну тему: самотність сильної особи, що наважується протиставити себе всьому людству і гине.

Велс не є жодною мірою пророком технічних удосконалень і винаходів. Не машини і прилади, але люди є темою його романів. Конструкції літальних апаратів, передбачені в романі "Війна в повітрі" /1908/ є наївні і технічно нездійсненні. Але широка картина розпаду цивілізації, загального здрібнення і здиравання людей, є вражаюча своєю точністю.

Тема "барбаризм і цивілізація", така актуальна тепер, часто повторюється у Велса. Як приклад варто розглянути роман "Містер Блекворті на острові Ремполь". Казку про ідилічне або повне романтики життя дикунів нещадно здемасковано, як видумку літераторів-панічків, що зроду не бачили, як "люди плачуть, живучи". Бруд, лицемірство, жорстокість і боягузтво, самодурство ватажків і жорців, звичає ставлення до жінки - ось що є типовим для примітивної людини. Ці люди не люблять природи, бо вони бояться її і є пригнічені важкою боротьбою за існування. Коли я бачив серед струнких сосен північного лісу, на березі могутньої ріки, - село, де не росте жодне деревце, де вулиці становлять суцільний смітник - я завжди згадував "острів Ремполь". Цілком оригінальною і дуже влучною є думка, що життя дикуна, з його втомлюючим маневруванням серед жорстоких звичаїв і неймовірних забобонів, є багатим складним за життя людини в цивілізованому суспільстві.

Цей роман, дуже сильний, як своїм стилем, так і гостротою психологічного спостереження /наприклад, проблема "подвійного буття" не є легким до читання і вже жодною мірою не належить до літератури для розваги. В подібному плані написано також невелику повість "Країна сліпих". Видючий в суспільстві сліпих є трактований як божевільний і мусить бути осліплений.

Як нагадує це слова Етлі про те, що "...росіяни просто не мають уявлення про свободу, як людина, що виросла в густому лісі, не має уявлення про відкритий обрій і сонячне сяйво". І чи не був дехто з нас тими видючими в країні сліпих? В цих творах Велс виступає почасти як символіст, тоді як в згаданих раніш науково-фантастичних романах він є в значній мірі романтиком держання наукової думки. В третій серії творів, в скромних побутових романах, де вже нема зовсім жодних "марсіян" і "малин часу" - Велс виявляє всю свою силу реаліста. "Містер Поллі" з великою теплотою і щирістю написана історія "маленької людини", найменшої з маленьких.

"Таємні закутки серця" - прекрасна лірична повість, єдина в своєму роді, де Велс пробує створити позитивний тип "людини сучасності", вищої за перебічний рівень. Герой повісті, Річмонд Гарді, політичний діяч і економіст, що бере на себе такі завдання, як, наприклад, планування видобутку і розподілу нафти /в масштабі Британської Імперії/, щоб запобігти передчасному вичерпанню запасів. Незалежність поглядів, надзвичайна сумлінність і бажання все зробити як найкраще, примушують Річмонда Гарді працювати над міру. Йому загрожує нервова перевтома, що виявляється у вибухах гніву і роздратованості, у неспроможності зосередитись. Ні відпочинок, ні ліку,

вання не допомагає. На перший погляд щасливий в родинному житті, він є, проте, глибоко самотнім і незадоволеним. І от він знаходить жінку, що є рівна йому, що може зрозуміти його. Він свідомо не дає розвинути своє кохання, — але надургу все переможено. Зі спокойною рішучістю він знову береться до праці, не спинається і тоді, коли вже фізична хвороба, неминучий лондонський грип, переходить в запалення легень — і вмирає, досягнувши справжньої перемоги, хоч і не діждавши слави...

Як бачимо творчість Велса охоплює надзвичайно широке коло тем, жанрів і настроїв. Але вона становить органічну єдність, як різні етапи розвитку одного стилю. Велса завжди цікавить в кожній річ її індивідуальність, її незвичайність. Епітет Велса підкреслює не основну, загальновідому властивість речі, але ту, на перший погляд другорядну її властивість, що проте виділяє цю річ з мільйона інших. Ось, наприклад, докілька слів з характеристики генерала — професійного вбивці: "Генералове обличчя було виріте малесенькими синіми крапками, в наслідок вибуху пороку при одній невдалій спробі. Від цього ж вибуху загинуло одне його око, і замість нього було вставлено нерухоме скляне, що завжди мало вираз незламної рішучості, тоді як друге, справжнє око відзначалося дивною рухливістю і допитливо шпигорило, обпукуючи співбесідника з голови до ніг" /"Самодержавство містера Партема", цитую з пам'яті/. Дякуючи цій увазі до особливого, яскравого, оточення і краєвиди Велсових творів мають виразний місцевий і національний колорит. Маленькі містечка Англії, де часто відбувається дія, змальовано так вражачо-реалістично, як це може зробити лише письменник, що глибоко розуміє і любить свою країну. Космополіт, громадянин всесвіту за своїм світоглядом, Велс є справді англійським письменником, справжнім сином Англії. На жаль, немає змоги детально розглянути всі ті ділянки, в яких Велс знаходить нові шляхи і вчить нас бачити світ з нових точок зору. Завдання цієї статті є скромніше: дати читачеві уявлення про місце Велса в світовій літературі, і нагадати тим, хто досі не зміг прочитати хоча б десяток його романів, що вони втратили багато і мусять при першій можливості це надолужити.

Велс і соціалізм

Слову "соціалізм", як і "демократія" представники різних політичних напрямків надають зовсім різних, навіть протилежних значень. Це зловживання є одним з найбільших нещасть нашого часу. Щоб уникнути непорозумінь, будемо тут називати соціалістичними ті вчення, які прагнуть поліпшити матеріальні і моральні умови життя більшої частини людей засобом раціональної організації світового господарства /заведення суспільної, кооперативної чи державної власності на засоби виробництва є лише одним з засобів для цього/. По-друге, соціалізм прагне продовжити ту лінію розвитку прав і збільшення вартості особи, що привела від середніх віків до нового часу. Тому соціалізм заперечує проти всякого повороту назад до середньовіччя з його примусовим господарством і владою інквізиції тих чи інших догматичних вчень. Це підкреслення ідеї безперервності розвитку, типове для англійського соціалізму, є також типовим для Велса. Учень енциклопедистів і Роберта Овена, Велс вірить, що розвиток наук веде людство в цілому до кращого майбутнього. Ті катастрофи, які може викликати розв'язання жорстких сил техніки людьми, морально не дорослими для цього, все ж не приведуть до загинелі людства.

Ще перед нією війною Велс написав дуже цікаву статтю "Коли я був Гітлером", де він відзначає, що нормальні люди мають "гітлерівську" бойовицькість, імпульсивну амбітність і культ мушкетерського пристрастия. Він від 11 до 13 років. Оптиміст Велс надіється, що той хлопець, яким є сучасне людство, переживе всі небезпеки і ста-

не дорослою людиною. Але ми знаємо, що багато дітей гинуть, граючись знайденими ручними гранатами і артилерійськими набоями.

Іноді Велс малює майбутнє в чорних тонах, /згадана вже "Машина часу", "Коли сплячий прокинеться" і ін./ Але це є скоріше застереження, /що буде з людством, якщо воно не виявить волі до переборення соціальної нерівності/. Тут немає нічого спільного з похмурими передбаченнями Шпенглера.

Всі автори утопічних романів з оптимістичним прогнозом для людства часто хибують на схематизм і програмовість. Що кращими і науково обгрунтованими є їхні малюнки ідеального суспільства, то слабшими, менш правдоподібними, і менш переконувачими є самі твори. Іноді не може уникнути цього і Велс, але рідше, бо він є в більшій мірі художником і в меншій – політиком.

Темою цієї статті є переважно Велс – письменник, а не Велс, як філософ, соціолог чи історик. Не лише тому, що до цієї другої теми я не мав би потрібних матеріалів /за винятком "Історії світу"/, але і тому, що на мою думку, Велс був не стільки людиною інтелекту, скільки мистцем. Тому він не створив оригінальної філософської системи – принаймні в його художніх творах цього не видно. Бо ж ні велсівський позитивізм, ні "релігія науки" не є його винаходами.

Прикладом утопії, де прекрасне майбутнє змалювано переважно в пляні емоціональному, є "люди, подібні до богів". І тут Велс виявляє свою вмілість блискучого майстра контрастів і дисонансів.

Якими смішними здаються постаті політиків сучасності /в даному разі – епохи 1919-20 років/, поруч зі спокійними, сповненими здоров'я і гармонії людьми майбутнього.

Ідея плану, організованості, технічної доцільності є основним постулатом Велса-соціаліста, а ті умови рівності і справедливого розподілу, які становлять основне в утопіях інших авторів, для Велса є самозрозумілими, але другорядними. Світові критики завжди називали Велса "ідеологом буржуазної технічної інтелігенції". Вірно це чи ні – не є суттєвим в обмежених рамках цієї статті. Але Велс дійсно показує майбутнє так, як його могли б збудувати лише ділові люди типу Стетініуса, лорда Кейнса, Джона Бойд-Ора, а не політики і "ідеологи".

Твором, який широко показує сучасність і майбутнє, є "Дні, що мають прийти" /1936/, написаний в формі лібретто кінофільма. Ця форма, а також прагнення Велса писати популярно і стисло, призвели до деякого схематизму, але це не зменшує вартості речі. Майбутня війна, що протягнеться десятки років, вщент зруйнує сучасну цивілізацію. Картини того, як люди торгуються і сваряться за "барахло", що залишилося з передвоєнного часу, як їздять, запрягаючи коні в авто – є ніби змалювані з теперішньої Німеччини. Але людство знаходить в собі сили для відродження. В останній частині фільму має бути показаний новий світ – в дуже загальних і стислих, але переконувачих рисах. В майбутньому люди теж будуть змагатися і розбиватися на смерть, але не на війні, а при подорожах на місяць або ризикованих спортивних вправах. Люди також будуть сваритися, але не за кордони і межі, а за різні розуміння мистецтва, проблеми свободи і обов'язку, проблеми вартості життя.

В майбутньому також має залишитися влада – обмежена і толерантна, але організуюча і творча. Велс не ідеалізує сучасних форм демократії, він каже, що і демократія мусить розвиватися, перемагаючи свої теперішні слабкі сторони – нерухливість, безініціативність, складність.

В кінці, декілька слів про ставлення Велса до війни. Як більшість західних соціалістів, Велс є антимілітаристом, але не "пораженцем" і не "непротивленцем злу" типу Жіно. Ще за першої світової війни в романі "містер Бритлінг і війна" він сказав, що демократія мусить мати зброю, щоб не згинуть і не бути заступленою необмеженою

владю зброї. В романі "Самодержавство містера Паргема" /1923/ він показує, яку небезпеку становлять для світу середньовічні поняття такі, як суверенітет держави, престиж, віра в історичну місію, політика рівноваги, сфери впливу і т.п.

Війна виникає в першу чергу з почуття недовіри і страху перед озброєннями сусідів. Пророчі слова!

Учні і наслідувачі Велса

Жанр науково-фантастичного і утопічного роману є одним з найхарактерніших явищ в літературі ХХ-го віку.

Але значна кількість літератури цього жанру не дає нічого ні для пізнання сучасності, ні для критичного погляду в майбутнє, ні хоча б для пропаганди засобами мистецтва певних ідей. Зрештою, також значна кількість написаних в другій половині ХІХ-го віку псевдо-реалістичних побутових романів - мають не більшу вартість. Немає низько-пробних літературних напрямків чи жанрів, є лише низько-пробні письменники, і їх завжди було досить багато.

Але всі ці Конан-Дойлі і Ганси Домініки, що безсоромно запозичають у Велса теми, навіть не пробують наслідувати велсівський стиль. Контрасти буденного і титанічного не під силу їм, як не під силу примітивним дешевеньким об'єктивом зробити фотографію, де було б поєднано гостру натуралістичну різьбленість деталей і чарівну імпресіоністичну м'якість загального.

Характерно, що ці автори майже завжди поєднують елементи науково-фантастичного і кримінального роману, тоді, як Велс не робить цього ніколи. /Цим я не хочу сказати, що "кримінальний роман" є обов'язково річ поганого смаку. Едгар По, Честертон, Жак-Орлян, навіть несерйозний, але приємний Бюдгауз, блискуче доводять, що це не так/.

Отже, всі ці письменники, що пишуть про марсіян і жителів місяця /напр. польський письменник Жулавський/, про майбутні війни і про ідеальні устрої суспільства в роках 2000 і більше, не є ні учнями, ні наслідувачами Велса. Вони, ці впливи є на письменниках і інших жанрів. Так, Річард Олдінгтон, автор глибокоемоційних і людських побутових романів, чомусь завжди примушує мене згадати "Таємні закутки серця" Велса. У згаданого вже Олдоса Гекслі звучать певні велсівські інтонації навіть у тих його творах, що є написані в цілому в напрямку творчості Анатолія Франса.

З молодих учнів Велса варто згадати Ляйонеля Бриттона. З надзвичайною енергією і переконливістю він змальовує життєвий шлях самоука-хлопця, що виконує чорну роботу в книжковій торгівлі, і у вільні хвилини читає з пекучою жадобою "Любов і голод".

В цілому вплив Велса на сучасну літературу є часто лише посередній, більш поверховий для слабших письменників, і більш змістовний для дужчих, як, напр., перелічені вище.

Але вони, як і завжди всі виразніші індивідуальності, не лише вчать, а й сперечаються з учителем.

РЕЛІГІЯ

ЯК МОРАЛЬНА ПІДСТАВА НАРОДІВ

Критерій моральності якогось діяння стосується в людськiм житті тільки у випадках, коли ми маємо діло з продиктованим нашою волею поступованням. Коли того нема, — нема й моральності чи неморальності вчинку. Тому не є гріхом простий відрив, рефлекс, щотягне за собою іноді навіть смерть людини. Не підпадає осуду вбивство в стані афекту або цілковитого божевілля, найсильнішого поденервування, іноді навіть сильного оп'яніння.

Те саме має місце і у випадках діяння в людині елементарних інстинктів. Іжа нам шкідлива, скажемо, зіпсута — сама якось не йде до уст. Організм наш сам, підвідомо, інстинктивно діє доцільно, захищаючись від чогось шкідливого. В тих усіх проявах людської волі не маємо справи зі справжньою вільною волею, зі свідомим поступованням.

Тому то до всіх названих дій не застосовуємо мірила моральності чи неморальності. Не застосовуємо через те, що моральність відноситься виключно до цілком свідомих людських чинів чи поступовань.

Не завжди покривається також моральність і тим, що звано тепер правом. Дуже часто ми зустрічаємося зі вчинками, які розходяться з правом, але які вважаємо, проте, морально чистими. І, навпаки, є правні вчинки людські, але аморальні.

Ось у Москві поставлено пам'ятник 13-дільному хлопцеві Корозову, що доніс поліції на власного батька. Його вчинок, за советським правом, вважається правним, бо навіть гідним найвищої похвали. А, проте, це право своєю неморальністю перевертає догори дугу кожній європейській людині. Натомість, Білас і Данилишин, юнаки-українці, засуджені на смерть і повішені польським судом за бандитизм, бо ограбували поштову установу у Городку-Ягелонському з наказу ООН, діяли, без сумніву, цілком морально. Не дурно тому українці /а також і неукраїнці/ під час слухання процесу цих "бандитів" плакали разом із Данилишином. Народ відчував ідеалістичний стимул безкорисної відданості цих хлопців своєму народові та розумів шляхетність їх вдачі. Знаємо, що і польські судді відчували ідеалізм тих "бандитів" і трагізм їх, коли дізнавалися, як віднеслися до них темні українські селяни, за щастя й добро яких вони віддавали своє молоде життя. Не дивно, отже, що ці "бандити" увійшли в пантеон українського минулого, як одні з найсимпатичніших і світліших героїв-ідеалістів.

У наведених двох випадках, протилежних своїм змістом, хоч і формально правних, — елемент моральності абсолютно не покривається правом. Тому то монумент Павлику Корозову і портрети "бандитів" Біласа та Данилишина на стінах селянських хат у Західній Україні не тільки не є все, з точки правової, якимис ненатуральними явищами, хоч і зрозумілими. Нарешті, не всі вчинки, що ми їх звано етичними, цілком пасують до моральності. Ми наведемо тут вчинки, що про них можливо, дехто не думав глибше. Так, цілком етичним вчинком є любов до батьківщини. Але чи можна за неї когось зраджувати, як про це читаємо, нпр., в одній поемі /"Конрад Еренрод" Адама Міцкевича/? І чи можна за цієї любови зломити присягу на вірність завоювникові-цареві /"Спомини" Гетьмана Павла Скоропадського/? — Тут не будемо ми всі однодумними: одному видається "моральнішим" вчинок на користь батьківщини, другому — на користь дотримання присяги. Але вже образ Юди є настільки гидким, що навіть забуваємо тут зве-

рнути увагу на те, що фактично прикметника "моральний" ступенювати не можна.

Виходить, ми зустрічаємо й саму моральність на роздоріжжі її власної самооцінки. Ми з певністю можемо твердити лише одне: поняття життєвої повсякденної моральності не завжди однакове, одноцільне. А це тому, що немає в наших очах того певного критерія, який був би один здатний безпохибно вказувати правдиву вартість і цінність того чи іншого людського вчинку.

Так, це правда, що людська мораль не скрізь однакова; вона змінна і з бігом часу не є абсолютна. Та, однак, з тим лише одним додатком обмеженням, що мається на увазі саме людську мораль, мораль, яка впливає з джерел людської вдачі, впливає із джерел людської грішної природи. Ця мораль не абсолютна, змінна, хитка.

Справа, натомість, виказується зовсім іншою, коли ми підійдемо до поняття моралі, яка групується на засадах б о ж е с ь к о г о н а ч а л а, що живе поруч у людській натурі; коли підійдемо до моралі, що базується на релігійних, а найперше – на християнських началах. Ця друга мораль стає понад всяке добро й зло мінливого людського розуміння, ця друга мораль – абсолютна, бо основою і рушієм її був, є і буде завжди Бог, який є абсолют.

Які ознаки божеської, істинно-релігійної моралі? В чому і де їх шукати? Чим відрізняються їх постійні, відвічні й абсолютні ознаки та вимоги від тих, що характеризують мінливі, як жіночі примхи, витвори людської гадки? – Біблійне оповідання про настрій духа вбивці свого брата, Каїна, дає ясний образ, що з"ясовує поставлене питання.

Коли жили на землі Каїн і Авель, не було ще суддів та прокураторів, не було й кримінального кодексу. Не було ще і поміж людьми моралі поза тією, що від своїх батьків пізнали Адамові діти, коли сталося перше братовбивство. Але рішуче підупав настрій духа вбивникові Каїну по доконанні злочину. "Неспокійним і блукаючим" він став відразу по вбивстві брата.

Те саме сталося й з батьками першого вбивника – Адамом і Евою, коли вони зкусили овоча, забороненого Богом. Вони "злякалися" голосу Божого, якого перше не боялися, яким перше тішилися...

Зрозуміло, що саме цей тонкий інструмент людської вдачі, який десь живе в нас глибоко в душі, та слабше чи сильніше діє в нас, – той інструмент один тільки правильно міряє наші вчинки на "метри" їх моральності чи неморальності. Той один інструмент завжди і у всіх однаковий та незмінний, хоч не однаково у всіх затуманений гріхом. Той інструмент – це наша совість, це почуття нашого внутрішнього зв"язку з вищою силою в світі – Богом, який стоїть над світом, а наші поступовання через нас же самих контролює сумління.

По гріхопадінні наших прародичів уперше згублене почуття сумління й пізнання нашої гріховності – поновно в людях приходило поволі. Воно опановувало й опановує людство не відразу, а поступово з розвитком загальної людської культури, і переходить через певні етапи.

Останні історія етики чотує в такий спосіб: найстаріший етап – це час фізичного страху перед Богом. Це не є ще шляхетний страх Божий, що живе в душі псалмопівця Давида, – це звірячий страх. Тут поступовання людини диктуються тільки примусом того страху. Про моральність поступовання тоді ще не доводиться щось більше говорити. Вчинки людей тоді лише формально добрі чи злі, бо тільки покривалися цивільним правом, не будучи морально вартішими права його в"язничного примусу.

Старозаповітний жид боїться боїться Єгови, бо Єгова суворо карає жидів: робить жид добро, бо за добро добре платить Єгова – до вголіттям, дітьми, різними вигодами. Тут діють, як бачимо, мотиви по-

ступовання, що диктуються приписом "око за око".

Це найдавніший час моралі, або фактично: ніяка мораль. Також і в другому етапі свого зросту людство не відходить задалеко від подібного першого етапу. Історія етики в ці часи так само каже все ще про заплату за добре діло, як і перед тим. Але та заплата тут вже зветься "щастям людини". Та говориться тут все про "мое власне" щастя.

Ті моралі народні, як філософсько-етичні системи – це моралі гедоністів, епікурейців, стоїків, а навіть більш благородні – повчання Сократа, Арістотеля, Платона. Всі вони мають за ціль особисте власне щастя кожної людини. В тих мислителів, отже, виходить, що людина "етично" діє зза егоїзму, зза бажання мати власну вигоду, як нагороду за моральне життя. Етика згадуваних моралістів не є ще побудована на мотивах роблення добра задля самого добра, але диктується бажанням досягнути власне щастя, власне задоволення – спасіння.

Отже, етика цих примітивних часів людської історії – не є насправді етична, бо їх мораль все егоїстична та полягає майже виключно на пошукуванні особистої вигоди. Навіть старозаповітна біблійна мораль опирається на тому ж загально-людському бажанні заплати за "мое" етичне поступовання, бо шукає в Бога заплати за свої добрі вчинки; шукає заплати ціною особистого щастя.

Інакше зовсім до цього питання ставиться християнська мораль, яку приніс на землю Син Божий Христос. Вона вже вносить цілком інші підстави у поняття морального поступовання. Християнська релігія в науці моралі перекреслює мотив особистого щастя. Бо хоч і говорить Христос про спасіння окремої людини, однаково, як і про спасіння всіх людей, але вже цілком у іншому аспекті: не про індивідуальне особисте щастя навчає Спаситель, але про щастя всіх людей, про їх загальне спасіння. Те ж загальне щастя приходить дорогою принесення для нього в офіру вигоди кожної людини зокрема.

В християнській моралі ми знаходимо не своє особисте, а щастя ближнього – як ціль кожного життя. І для того мусимо приносити в жертву навіть наше власне життя. Бачаючи самозрозумілими засади любови людей до самих себе, Христос і Св. Євангелія навчають виключно любови взагалі, любови до ближніх. Турботи про щастя, за Христом – належить там стосувати до другої людини, а не до себе самого; стосувати до ближнього, а не егоїстично труситися за власну особу. Спасіння й щастя всього людства є і твоїм власним і справжнім щастям. Така істота філософії Християнської. Сам ти можеш від себе все віднімати, але братові, – зому, повинен його віддати. Навіть маєш власне життя віддати, а не лише приносити тимчасове терпіння. І тільки застосування такої життєвої практики одне уможливило, за Євангелією, ошасливлення цілого людства, а разом ошасливило і тебе самого. Ошасливити можна людство тільки шляхетністю щирої самовідданості, посвятою себе чужій потребі, а не дрібничковим егоїзмом. Царство Боже спасіння людини ніяк не полягає в комерційних розрахунках своїми "шляхетними" ділами.

Тому в Християнстві роблення добра набирає справжньої, істотної доброчинності; набирає характеру самовідданості, набирає внутрішнього ідейного змісту. А тому в християнстві і моральний чин виступає зовсім в іншому світлі, він виступає в світлі найбільшої чистоти й привабливості, бо являється нам без жадних егоїстичних спонукань дріб'язкового страху потрапити по смерті в пекло.

Проте, поняття християнської моралі не вичерпується лише змістом мотивів людського поступовання, що скупчується в безкорисному служенні ближньому в Християнстві. Це лише одна, хоч і найбільш істотна, риса християнської моралі. Другою ж, не менш важною, – є риса добровільності поступовання. Не є цілком добровільним чин, коли він диктується страхом перед карою Божою, чи страхом порушен-

ня права людського або звичаю громадського. Розбійник, що в останній момент кине сокиру та не вб'є намічену жертву, загадавши, що його за злочин повісять, -- не чинить жадного християнського діла, а надалі залишається морально брудною людиною. А це тому, що широко моральний християнський чин є одночасно і чином добровільним. Християнська доброчинність базується на засаді вільної волі. Єдиний імпульс її -- беззацікавлене бажання добра та благо ближньому.

Ціль добра, з християнського погляду, -- благо ближньому без жадного відношення того добра до мене самого; Отже, в жадному разі це не розрахунок за зроблене добро -- дістати щось і самому собі. Коли робимо добро для своєї власної слави, з розрахунку, що за це мені "Бог заплатить" -- нічого морального, з християнської точки погляду, не робимо. Справді моральний християнин робить добро, не думаючи про заплату, не мріючи про те, що за зроблене добро і йому щось перепадє. Християнин, що робить дійсно по-християнськи, робить "не відаючи, що творить". Його вчинок добрий, бо інакше і бути не може, бо сама істота християнина-добродійця вже стала такою, що вчинків інакших він не може, не вмє чинити.

Досі у наших міркуваннях ми розбирали поняття морального поступовання взагалі, а зокрема і з точки християнської науки. Натомість ми нічого не говорили про те, що є релігія, в якій -- переконуємось далі -- належить добачати головну основу моралі.

Релігія обіймає ту ділянку людського духа, яка ставить нашу самосвідомість на границі часового і обмеженого, на границі з безмежним і вічним. Релігія перебуває на грані знаного і незнаного, на грані життя і смерті. Релігія там, де починається "не знаю". А це як раз тому, саме "не знаю" найширше і найглибше розкриває перед нами простір світу до "думаю", "мислю", "вірю", через які ми ту широчінь охоплюємо. Гнана спонукуваннями, примусом потреби пізнати світ і оточення, а також примушувана іти законами Божеського начала нашої людської природи -- наша розумова діяльність приводить до висновку, що існує в світі Первопричина всього існуючого.

І в Бозі знаходить своє довершення та розв'язання мисль. Мисль із проявами законів її логічності -- як явище нашого внутрішнього Божеського життя -- в Бозі пізнається й усвідомлюється нами. В Бозі зрозуміння і сенс існування світу і нас самих. Робиться через Бога ясним, чому й як пізнаємо Бога й світ. Тільки в світлі існування Бога пізнаємо мислення, закони якого приймаємо всі й без жадних заперечень; тільки в світлі Бога пізнається логічність, яка являється безумовним імперативом /примусом/ для цілої нашої самосвідомості. Бо в тім разі власне одні закони мислення в'яжуть душі людей в соціальну цілість окремої держави й цілого людства. Бо мисль -- то образ Божий, що про нього каже СВ. Письмо.

Мисль наша -- то чудо в людині, щось справді живе в купі м'язів.

Богові є ми подібними через мисль. Але ще більш до Бога наближаємось через страх Божий, що власною силою самогізнаємо його в собі, чуємо: сам собою в нас говорить той Страх Божий, в кому сильніше, а в кому слабше. Говорить, коли усвідомлюємо в собі міру поганого й доброго наших поступовань. А той голос -- єднання нас з Богом. Цей голос -- це сам регулятор і показчик Бога в нас: наша сумлінність чи несумлінність наша. Він показчик моральності. Він один насправді регулює людське життя в нормах шляхів можливості соціального і особистого, родинного і державного співжиття.

І саме заперечення в собі цього критерія, цього голосу залежності нашої від Бога -- дало людству сучасне ніцшеанство та "іберменшенство" в історії думки, а в історії державного життя -- німецький нацизм з крематоріями для живих людей і цілих націй.

Мисль, як явище, та ідея, як продукт того явища; логічність мислі та сумлінність -- взагалі людського духа -- це вияви божеської частини нашого "я", це зірки, що почали їх знову добачати в собі здріسه-

ні люди дуже й дуже поволі. Затуманений первогріхом розум людсь - кий і зламана дріхом совість мусіли пройти довгу стежку духової самообробки, поки повно піднялося на той ступінь, що наш дух дійшов до самопізнання в собі божеського ества, "Когіто - ерго сум" /думаю - значить існує/ сконстатував Декарт, але відчув і зрозумів те з усіма логічними висновками з того положення, блаженний Августин ще 1200 р. раніше. Коли ж про це багато не говорив Августин, то тому, що інші шляхи мислі цікавили його.

Зате трудніше й повільніше прийшло людське "я" до самопізнання власного почуття совісті. Найвищого свого ступеня воно досягло в Канті в науці про моральний імператив. Самосвідомість людського духа самосвідомість власного морального примусу вже і в поведінці Сократа, що свою науку доводить сильнішою власною поведінкою ніж діалогами. Однак тільки наука Богочоловіка Ісуса підносить людину на таку висоту, на яку взагалі вона може бути піднесена. Християнство в основу людського поводження кладе добровільне й цілковите підпорядкування своїй волі - волі Божій, а моральність поступовань піддає під критерій контролю страху Божого, що є заціплений в людській душі сперед віків.

Повищі міркування, які навели ми, розбираючи поняття моральності й релігії, - можуть легко з'ясувати нам питання, поставлене за цілю нашої статті: який існує зв'язок поміж релігією й мораллю в взагалі, а зокрема - поміж релігією й мораллю народів? Отже, виходить, що явлення самопізнання Бога через спостереження свого внутрішнього "я" то підпорядкування своїх поступовань вимогам покликів Бога, явлених нам через совість, - існує у душі всіх народів, всіх людей.

Процес такого самопізнання своєї совісті - загальний людству. Далі: страх Божий та інтуїтивне відчуття підпорядкованості людини Найвищій силі - усім людям і народам спільне, тому й залежність морального поступовання усім людям спільна. Одна, до того люди приходять не відразу, а поволі; приходять дорогою ступневого зросту їх самопізнавчої розумової здібності. І тому різні люди стоять на різних моральних позовах. А в тому полягає найголовніше, ушляхетнююче діяння релігійного почуття на окремих людей і народи: в міру того, як зростає в людях релігійне почуття, зростає й мораль їх, зростає мораль окремих осіб, родин і усього народу, всього людства.

Пізнане спочатку, як просте існування в натурі людській Божого подобиства, пізніше осяяне світлістю логіки думання та шляхетністю безкористого роблення добра в світі, - це почуття Бога серед людей, перебуваючого в їх душах, - найперш значно поширилось в історії людства з пробудженням і розвитком філософської думки. А остання, сполучена з об'явленням про Бога Св. Евангелієм, - зміцнилась історично у творах св. Отців Церкви, в так званій патристиці. Патристика - філософське, оперте на науку, зокрема на логіку, - узагаднення правди віри й Християнської моралі.

Тією філософією поширюється ушляхетнюючий вплив релігії на окремих людей та на цілі народи, бо хто противиться об'явленню, той переконується логікою. Тому ми кажемо: богословствування багато прислужилось поширенню християнських ідей.

Християнізація світу в жадному разі не має визначити тільки зовнішнього переймання релігії Христа, а з нею й відомості моралі. Звичайно, є корисна людству і зовнішність християнізації, коли, напр. застосовують християнську мораль до крмного кодексу, скажемо, магометанської Туркччини, або якогось буддійського князівства в Індії. Але у тих випадках християнізація народного життя проникає найперше назовні, лише через уми провідних людей тих держав, які зуміли вже своєю інтелекцією оцінити справжню вартість християнської моралі.

Ось прекрасний образ встає перед нами: образ людини, в християн-

ській моралі зрощеної. Це образ державного мужа й патріярха своєї батьківщини. Ми маємо на увазі померлого президента Чехословаччини Масарика. Все життя його було присвячене своєму народові на більшому чи меншому керівному становищі. Але яка скрізь та завжди скромність вдачі і який скрізь натуральний, повільний ступневий зріст його авторитету. Зріст без галасливості, без самовиставлення себе самого наперед, без самохвальства. Це справді мудрець, що при всіх становищах був однаково впливовий і авторитетний. Бо вихований сумирністю християнської вдачі у процесі ступнево-натурального духового звернення. Масарик - і як людина, і як учений, і як політик, і як державний муж-ідеаліст - все був однаково великим, скромним та на своєму місці.

А ось поруч людина безбожницького виховання - Гітлер. Заперечення Християнства й скромності зрощує й виховує його. Це дитя наслідків філософії Ніцше. Він "реформатор" релігії у лапках, який Христа замінює на Одена; це політик, що вибивається в люди політикою вулиці. Надприродна амбіція, а не християнська смирність - його вдача. Для себе самого несподівано приходить він до влади, піднявшись у партії, /фельдмаршал Гінденбург не подає йому руки, коли вони вперше зустрічаються/. Він рішає відразу, що коли можна вітатися "жидівським" "Слава Ісусові", то не забракне і своє ім'я поставити на таку ж службу серед людей.

І страшний фінал для всього німецького народу став наслідком його тринадцятирічної політичної діяльності. А хіба не найкращий і не найяскравіший доказ безмежного значення релігійно-морального виховання для людства - життя народів Європи за останні 25 років? Адже страждання людства, про які ми лише знаємо з історії, всі докупи зложені - не дорівнюють сумі то того, що наробили за три десятиліття такі політики, як Гітлер, та подібні йому, менші й більші "визволителі".

Хоч усі знають і відчують, що ті "безбожні" розумники історично все одно зрештою лопнуть, як мильні баньки, проте лиха й біди для людства вони вже наробили більше, ніж багато. Чому ж іще щось більше маємо говорити про значення релігії та про вплив її на справжню мораль, а разом і долю народів?...

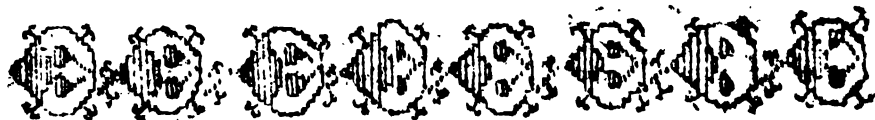
Релігія є моральною підставою окремої людини, вона є основою духового утону родина, вона тримає й цілі народи. А зокрема і наш український народ від найдавніших часів, як ми про нього знаємо й пам'ятаємо, основував своє життя на послугові Богові та його заповідям.

І тому знов по революційній завірюсі, повертаючися під знак Христової віри, що нам її передали наші діди й прадіди, - ми лише свідчимо прилюдно, що такі нарешті вибілюємося від страшною, хоч і тимчасовою, пошесті безбожного психопатства, вірячи, що Бог попустив її на нас /все людство/ за наше безмірне мудрагельство.

Попустив Бог її, щоб знов повернулись ми на шлях голосу старого Страху Божого в нас та добровільного йому підпорядкування.

Бо поза ґрунтом релігійно-моральних основ життя - немає спасіння народів. Українці! мусять вернутися до Бога!...

Л.Л.

ПРИМ. - За німецькою мітологією верховний бог.

Розбудова

В ТАБОРІ
РЕЛІГІЙНОГО

ЖИТТЯ

У другій половині червня 1945 р. Я з однією з перших груп українців, прибув з родиною в табір Коріген. Тоді було вільних два бараки, а решта цілком заселена італійцями. На другий день почали вивозити італійців до іншого табору. В міру виїзду італійців, зразу ж звозили сюди українців з інших таборів. І вже 10-15 липня табір був цілком заселений українцями. Під цю пору в таборі панувало безладдя. Хоч було призначено декількох старших, але таборяни улаштовувались та господарювали, як самі хотіли. Харчами на цей час були забезпечені добре. За цю ділянку відповідав німець, колишній лагерфюрер цього табору.

До табору прибули українці різних промарків, що культурною і національною свідомістю дуже різнилися одні від одних. Поза тим серед них відчувались наслідки 2-3-4 річного життя в німецькій неволі, де людина за подібних умов часто перетворювалася в тварину, бо думки про харч, одяг та відпочинок були мрією, а важка праця - неможливою реальністю.

З таким "багажем" прибули до табору Коріген українці, що не бажали повертатись на батьківщину. По табору бродили звіроднілі вимучені люди, що втратили культурне, релігійне та національне обличчя. Сварка, матірня лайка лунали на кожному кроці. Не було сорому жінок та дітей, не було помани до старших. Справа маса, не знаючи, що чекає її завтра, загострювала свій зір і слух, готуючи силу і волю до спротиву на повернення до батьківщини.

Відчувалась конечно потреба мати вартісний провід табору. І вони з'явилися ті люди. Напівдемократичним шляхом утворилася управа табору. До речі сказати досить вдаю підібрана, основний склад якої зберігся і до сьогодні.

Почалося унормування життя табору. Визначені були певні права та обов'язки таборян. Всі були покликані до дисципліни та порядку. На цей заклик таборяни відгукнулись доволі дружно та свідомо. Харчі були добрі, приміщення задовільні. Не вистарчало лише одного - спокою душі. Всіх турбувало лише одне питання: як буде з поверненням? А коли довідались, що це є справа добровільна, тоді зразу стало легше на душі. В таких умовах з'явилось у людей прагнення працювати, діяти на користь загалу, бути корисним...

В таборі організувались культосвітні гуртки: драматичний, хоровий, спортовий, музичний та інші. Коли під час наших нещасть, в самий критичний момент все ж виривались у людини слова благальних молитов до Бога, то тепер, буваючи в полі, чи в лісі помимо волі на вустах вкладались слова вдячних молитов до Бога. Поле або ліс були тоді для релігійної людини храмом, бо іншого місця помолитись в таборі не було.

Повстала потреба будівництва церкви в таборі. Знайшлися люди, які взяли ініціативу будівництва церкви в свої руки. Початок було зроблено без жадних плянів, без коштів, без матеріалів.

Важко пригадати, в який саме день було зроблено закладини церкви, бо ця робота починалась непомітно, поступово, без урочистих чи офіційних процедур. Можна приблизно визначити початок будівництва - на кінець серпня 1945 р. Знайшлися фахівці будівельники, малярі, електрики. Утримуюсь називати прізвиська людей, бо їх є і мало і багато. Ця мала група ініціаторів без підтримки загалу не збудувала б церкви, як і загаль без ініціаторів фахівців нічого не зробив би. Підтримка загалу полягала в допоміжній

робочій силі, пожертвах коштів, речей для прикрас, порадах тощо. Основою будівництва був барак, який треба було переробити. Підняти вище дах, замінити фундамент, вимостити підлогу, вивершити дах банею, збудувати дзвіницю, в середині побудувати вітвар з підвищеною підлогою, іконостас, намалювати ікони, збудувати крилос для хору, зробити вікна — це була основна робота за пляном.

Почавши в кінці серпня, мали на меті закінчити до Покрови, з тим, щоб посвячення відбулось на Покрову. До Покрови не встигли закінчити з об'єктивних причин. Була затримка в темпах будівництва, бо дехто казав, що "невідомо, як довго ми будемо жити в цьому таборі". Крім того, почавши будівництво, виявилися деякі непередбачені за пляном роботи, а саме: будову дзвіниці передбачалось вести на даху, а коли дістали 4 дзвони /один з них вагою до 20 пудів/, то виникла потреба будувати дзвіницю окремо на нових міцних упорах, бо дах бараку не витримав би тяжких дзвонів. До того ж, щоб збільшити розмір церкви виникла потреба зробити прибудову для вітваря. Все це спричинилось до того, що будівництво затрималось і повністю було закінчене до 27 жовтня 1945 р. На цей день було призначене посвячення церкви імені святого Архістратига Михаїла. До цього дня /неділя/ почалось урочисте готування. На посвячення передбачався приїзд Високопреосвященішого митрополита Полікарпа.

Повстало завдання організувати та підготувати до урочистого посвячення та відкриття церкви — церковний хор. Для цього був запрошений з іншого табору диригент. Було оголошено запис людей до участі в хорі, як співаків. На це відгукнулось до 40 осіб. Це були люди різного віку чоловіки та жінки. Залималось до посвячення церкви 11-12 днів. Очікуваний приїзд Владими Митрополита не відбувся. Владика доручив та благословив митрофорного протоієрея о. Ігоря Губаржевського провести посвячення церкви в нашому таборі, яке урочисто і відбулося 27 жовтня при співслужбі трьох священників з дияконом. Хор при посвяченні церкви на всіх службах співав так, як міг нашвидко приготуватись до цієї урочистості.

Враження від новозбудованої церкви у різних гостей, що бували і бувають у нас таке: Церква ззовні нагадує козацьку церкву за часів Запорозької Січі, або церкви стародавнього українського села. Дерев'яна з банею та дзвіницею, зверху покрита чорним толем, стіни вибілені біло крейдою. Внутрішній вигляд: — іконостас на фоні українських орнаментів та блакитної фарби, ікони намальовані місцевим здібним художником; церква електрифікована, ікони прикрашені рушниками і віночками з квітів. Взагалі внутрішній вигляд церкви створює людині молитовний настрій. В акустичному відношенні будівля вдалась незадовільною.

Після посвячення і досі в церкві регулярно відбуваються служби, як по неділях, так і в інші великі і малі церковні свята, чергуючись православна з грекокатолицькою службою.

Минув піст Пилипівка з відповідними службами, настало Різдво, Водохреща, Стрітення, Великий піст, Великдень — всі ці свята проходили з відповідними канонічними службами в нашій церкві. Відбувались також різні треби: хрещення, вінчання, молебни, папахиди, похорони.

Зорганізований на початках хор і досі існує. Всі випадкові люди відсіялись, залишилися лише віддані справі люди. Хор навіть при недостатньому піклуванні адміністрації табору продовжує рости розвиватись і цілком відповідає своєму призначенню, бо до кожної служби старано готується. Свого часу в таборі відбулось надзвичайне свято. Високопреосвященіший владика митрополит Полікарп посвідчив завітати до нашого табору на день 18.5.46 р. у суботу. Табір відповідно підготувався. Дні 18-19 травня були надзвичайно урочистими днями для всього табору. Була організована урочиста зустріч. Вітали владика — старші з хлібом, сіллю, молоді — з квітами. Віта-

ли владу вірні обох церков: православної і греко-католицької, вітало духовенство, хор, дзвони. Служба у церкві з участю митрополита пройшла надзвичайно урочисто. У великого патріота України, яким є митрополит, залишилося добре враження від табору.

Як хибі церковно-релігійного життя нашого табору треба відмітити так:

1/ Невелика частина таборян не регулярно відвідує церкву. Де-хто і досі не переконався у величезній необхідності церкви, як для себе, так і для громади, бо за гріхи багатьох отраждають на землі і праведники.

2/ Адміністрація табору не досить піклується справами церковно-релігійного життя табору. Спостерігається "кампанійщина". Приділили добру увагу до посвячення церкви та достойно зустріли митрополита, а поміж тим і поза тим відходять так далеко, що деякі дрібні питання церкви треба в управі брати з "боем", натрапляючи на силу перешкод. Помічається також тенденція відокремлення "церкви від держави". Такі питання, як визнати працюючим держгента церковного хору, або придбати облачення для духовенства розв'язуються дуже важко, майже як неможливі. А вартості театру і школи без заперечень визнаються працюючими, також придбання для театру костюмів та матеріалів вирішуються порівняно легко.

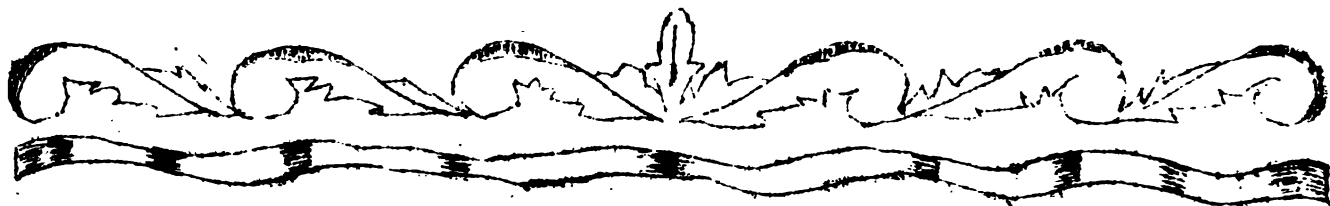
3/ Ввесь провід табору на різних імпрезах завжди з запрошеними гостями в театрі займають певні місця попереду. В церкві ж ні на задніх, ні на передніх місцях їх не видно. Провід та інтелігенція табору повинні, бо покликані до цього, очолювати життя табору на всіх його ділянках.

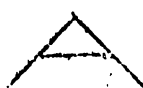
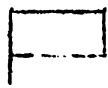
Референт церковних справ вважає за обов'язок прийти в церкву підчас служби і сказати священникові, що з огляду на те, що має відбутися реферат про калорійність їжі, він просить службу до визначеного часу закінчити. Виходить, що він референт від управи, а не від церкви /!/. Або жіноча організація призначає збори жінок в справі оновлення внутрішнього вигляду церкви на 6 годин вечора в суботу, тобто на час, коли починається служба в церкві.

Такі свідомі й несвідомі перешкоди негативно відбиваються на церковному житті табору. Закликаю адміністрацію табору: приділяти церковному життю більше уваги! З церквою ми повернемося до бажаної батьківщини. Через церкву знайдемо моральне і національне піднесення. Можна сміло твердити, що у великій мірі завдяки церкві ми здобули лад, дисципліну і спокійне життя в таборі. Зникли лайка і розпуста. У новоодружених нормально починається родинне життя, шануються і зберігаються наші національні традиції. Всякий початок доброго діла благословляється церквою.

Ураховуючи все вищесказане, а також пам'ятаючи, що наш народ прожив 25 літ у безвірницькому оточенні, докладемо всіх зусиль, щоб авторитет і величність нашої церкви зростали.

Д - н.

К П Ф А Л І

Чи не найважливішим показником здібності та працьовитості людини є її зовнішній вигляд. Так само зовнішній вигляд міста, селища чи табору є цінним фактором для оцінки їх мешканців. Саме те — пер і звернена була увага керівництва таборі і самих таборян на упорядкування терену табору та будівель. Проходячи по таборі мимо волі, порівнюєш стан таборового терену, лишеного нам італійцями в минулому році, з теперішнім.

Ці квітники, вимощені цеглою та вибілені вапном доріжки, грядки помідор, цибулі, картоплі, тютюну, моркви, буряків, які вирости на місці погорілих бараків, де минулого року лежали лише купи сміття та покручені рямки погорілих ліжок, — є яскравим доказом того, що таборяни попрацювали чимало.

При нагоді слід пригадати, що всю цю роботу зроблено таборянами без жадної винагороди. Кожний таборянин за чергою, визначеною референтом праці, виходив до роботи і відпрацьовував призначений йому час з повною свідомістю того, що він робить сам для себе. Майже всі таборяни працювали в ділянці упорядкування табору, але особливо треба відзначити тих, що своїм прикладом додавали свідомості і енергії другим. Панюта Панько, Галагура Яків, Єщенко Микола, Боханюк Михайло, Борисенко Петро, Нежмаків Василь, Дзюнзя Іван і ще можна було б довго продовжувати цей список, але ті, що мають бути на ньому, самі відчують це.

Наслідком відданої праці таборян є не лише добрий зовнішній вигляд табору, але й те, що, наприклад, таборова кухня майже місяць вже користується цибулею і морквою з таборового городу; через харчову комору видано було всім таборянам свіжу салат, а таборова дівчора мала нагоду "попастись" в горосі. Це все виростило там, де минулого року були лиш смітники та попелища!

Ремонтна бригада п.Панюти, в найтяжчих умовах /брак матеріалів та інструментів/, дякуючи своєму енергійному керівникові, завжди виконувала свої завдання. Ця бригада зробила дуже багато роботи в ділянці підтримання, старих вже, будівель бараків. Тяжко зараз перерахувати роботу, пророблену цією бригадою. Це були найрізноманітніші роботи, починаючи від перебудови барака на школу і кінчаючи такими дрібничками, як перенесення ліжок та роблення віників. Ремонт дахів та кімнат, встановлення печей по кімнатах таборян та таборових установах, лагодження огорожі, перебудова таборової лікарні і т.п. і т.п. — ось роботи, які виконувала ця бригада.

Ясніше уявлення про обсяг цих робіт почне кінчатись пов'язаних з ремонтуванням таборових будівель, чоловік-годин, яких витрачено за цей рік щонайменше 24.000. Останнього часу цією бригадою зроблено найвідповідальнішу роботу. Не маючи відповідних матеріалів і порівнюючи короткий термін, бригада, під керівництвом підреферента технічного відділу табору п. Курочкина, викінчила перебудову барака на школу. Давніше цей барак уявляв собою кухню з їдальнею, потім мешкали там таборяни; барак був зовсім без перестінок. Тепер це є цілком добра таборова школа з чотирма класними кімнатами; вчительською та кімнатою для сторожа. Велика заслуга в цьому всіх робітників, що працювали на робітництві школи, але особливо треба відзначити: Панюту Панька — ст. робітника, столярів — Лідяка Федора та Лапузу Івана, коваля Федора Вовка, слюсаря Пфайфора Миколу, муляра Павлюка Василя.

Тепер в таборі працюють майстерні: 1/ ремонтної бригади, де zatrudнено — 1 коваль, 2 столяри та 2 слюсери; 2/ кравецька, в якій zatrudнено 13 чоловіків і жінок; 3/ шевська, де ремонтуєть

"Без сумніву, слов'янські мови становлять дуже різко окреслену групу".

Отже, коли існують мови слов'янські, то може існують, чи, бодай, існували і самі слов'яни?

А чи відомо авторові, що інші народи трактували, трактують і трактуватимуть нас лише, як слов'ян, і то незалежно від ступеню нашого захоплення пеніциліном?

Для підтвердження цих слів, подаю уривок з промови англійського міністра зовнішніх справ, Бевіна, сказаної ним на початку червня цього року у Палаті Громад, при дебатованні питань англійської зовнішньої політики:

"... Сполучені Штати, що боролися у першій світовій війні, взяли участь в мирних переговорах, але тоді знову повернулися до ізоляції. Тепер кожній людині західної півкулі відомо, що цей раз ідеться за весь світ. Тепер - і в цьому разі наше завдання є важче ніж було у 1918 році - мусимо ми знайти порозуміння між заходом, що посідає поєднання культури і традицій, і великим слов'янським простором, історичний розвиток якого так сильно відрізняється від нашого".

/З газети "Ді Вельт", № 20, 7.6.1946./

Як бачимо, "Схід" і "Захід" не є тільки літературщиною, а досить реально існують, ще й фігурують у політиці наших днів.

" "

Найвищого пункту досягає автор статті "Брати - слов'яни" у четвертому розділі свого твору:

"Відчинімо ж вікна і хай добрий вітер видме з найдальших кутків усе те слов'янське омідтє. Якщо ознакою слов'янства є здатність "під тиском" підписати одне свідчення, а потім, під іншим тиском - друге, протилежне, ще й заявити публічно, що те перше було підписане під тиском /як це зробив недавно болгарський лікар Марков у справі про вбивства поляків у Катині/ - то ми, українці, не є слов'янами і цей Марков не є мені жадним братом. Естонці і голяндці, філіпінці і чілійці є нашими братами, але не представники "великого народу", який гнобить чверть населення земної кулі і викликає огиду в інших трьох чвертин... Також - поляки... Та - кож - євреї, - нарід, що був, як і ми, засуджений гітлеризмом на знищення."

Невідомо, під яким тиском писав автор ці рядки. Ясно лише одне: ставши на слизький шлях самозречення, він ризикує втратою не тільки расової, а і будь-якої приналежності. Що, коли якомусь українцю в і заманеться зробити підлогу? Чи колишній слов'янин не почне репетувати - "Не хочу бути братом філіпінця, хочу бути чистокровним філіпінцем"? А ну ж, як і філіпинець накоїть якогось лиха? Під чийм дверми стукатиме тоді бідолашний екс-філіпинець?

Цікава деталь - представники "великого народу", який гнобить чверть населення земної кулі, не можуть бути нашими братами, але євреї, участь яких у цьому гнобленні не є менша, заподадливо піднесені до рангу народу братнього.

" "

У пам'яті відновлюється давно читана байка про ворону, яка хотіла стати павою: даремно натикала пір'я в хвіст - і ворони її нагнали і пави її не прийняли.

М. Захарченко.

III "СЛАВ'ЯНОФІЛЬСТВО"

Важливу тему порушив п.Левицький у попередньому числі нашого таборового журналу - справу слав'янофільства. Він приходить до висновку, що немає таких чинників, які в'язали б слав'янські народи в одну цілість, бо їх вдачі зовсім різні, як і різні фізичні типи. Подібність їх мов не є, ані не була ніколи об'єднуючим чинником. Тому ми не повинні дозволити одурити нас гаслами гаслами слас'янофільства.

Ці думки, зовсім оправдані та влучні, слід розвинути, щоб ми чітко уявляли, які народи і чому слід нам уважати приятелями, які неутральними і які, врешті, ворожими. Важливе це тому, що наші вороги часом вживали панславистичних гасел, щоб легковірних і добродушних між нами одурити та ослабити нашу боротьбу за визволення з їх ярма. На наших землях слав'янофільство часто приймало шкідливі для нас форми руссофільства і полякофільства. Воно лише роз'єднувало наші сили, приводило нас до усобиць, до братовбивчої боротьби і цим зміцняло ворогів. Тепер слав'янофільські гасла знову залунали.

Зразу ж мусимо підкреслити ось що: щоб ми могли вважати якийсь нарід нашим приятелем, не має значення, чи він близький до нас мовою, вдачою, чи расою. Важливо тільки, щоб політичні цілі того народу не суперечили нашим, щоб він не посягав на нашу землю та щоб не було між ним і нами господарського змагання. Коли якийсь нарід панує над нами, або визискує нас під господарським оглядом, не може бути мови про приятелювання, ані навіть неутральність, бо він наш ворог; хто з нас вважає його приятелем, той шкодить своїй нації. Всякий нарід має своє право на незалежне життя і хто йому стає на перешкоді - той ворог.

П.Левицький у своїй статті обдаровує назвою наших приятелів деякі народи лише тому, що ми мали з ними спільного ворога і разом терпіли під його гнітом. Таке ставлення до справи застаріле. Приказці - "ворог мого ворога є мені приятель" - вже кілька тисяч років. Однак, придивившись ближче, бачимо, що неправду каже ця приказка, якщо її прикласти у взаєминах неособистих - людини до людини, а лише у міжнародніх і загалом громадянських.

Бачимо це найясніше на прикладі: коли цариця Катерина II поневолила в кінці 18-го віку Польщу так само, як раніш Україну, поляки не стали від цього нашими приятелями, не перестали зазіхати на нашу землю і волю. Другий приклад: коли в 1621 р. могутня турецька армія напала на Польщу, польська влада просила помочі нашого гетьмана Сагайдачного і за це обіцяла різні полегшії для нашого народу. Сагайдачний зібрав козацькі сили і поборов турків, однак Польща не додержала обіцянок, які дала в хвилину небезпеки. Навпаки - вона старалася ще дужче нас пригнобити.

Або приклад з останньої війни: німці поневолили поляків і литовців, однак ці два народи не стали приятелями, відколи дістали спільного ворога. Подібні приклади можемо знайти і ближче себе. Мусимо ще раз підкреслити, щоб ми могли назвати якийсь нарід нашим приятелем, мусимо добре розглянути, чи не зазіхає він на нашу землю або на наше добро, чи в минулому не посягав і чи причини цього не діють і досі; також чи не перешкоджував він нам розвиватися, чи не об'єднувався з нашими ворогами і чому; чи, навпаки, помагав нам, як мав до цього нагоду.

Для прикладу розглянемо наші взаємини з литовцями. Колись у давнині між нами часто була війна, але ще частіше - союз. Коли вони відібрали від татар майже всі наші землі, вели себе як приятелі та зробили нам багато добра. Ні один інший завойовник наших земель не поведився так добре. Аж коли Литва потрапила під вплив Польщі, наші взаємини почали псуватися. Згодом опинилися ми з ними під владою Польщі, пізніше Московщини. Коли литовці досягнули в 1918 р. державну незалежність, вони помагали нам не лише словом, а й ділом, /у 1920 - 30 р.р./: Передові наші борці, що мусіли тоді вийти з наших західних земель на політичну еміграцію, дістали в Литовській державі захист і право громадянства. Це вможливило їм дальшу працю для України. Тепер литовці втратили незалежність і мають тих самих ворогів, що й ми. Можливо, що будемо ще союзниками в боротьбі за державну незалежність.

Зваживши колишні й недавні наші відносини та ще й можливість, маємо причину вважати їх нашими приятелями.

Або візьмім грузинів. Вони, та ще деякі кавказькі народи, довго й завзято обороняли 100 років тому свою незалежність перед царською владою. Шевченко звеличив цю їх боротьбу в поемі "Кавказ" та закликав їх до дальшої боротьби. Цього грузини ніколи не забули Шевченкові й нашому народові. Коли в березні 1914 р. заборонила царська влада святкувати століття з дня народження Шевченка, грузинські студенти в Києві, що також належали до ювілейного студентського комітету, завзято обстоювали думку, що треба гостро заперестувати проти цієї дикої заборони і відсвяткувати Шевченківський ювілей протицарськими демонстраціями. Свою відданість і прихильність до Шевченка і нашого народу доказали вони ділом: кілька днів тривали в Києві українські демонстрації, всі свідомі українці раділи цьому і вчилися; вся Європа здивовано писала про них. Дуже видатну роль в тих демонстраціях, як керівники й учасники, відіграли грузинські студенти.

Коли ми й грузини добули в 1918 р. державну незалежність, взаємини між нашими державами уклалися приязно. Коли в 1920 р. нашу державу по довгій боротьбі поборол червона Московщина, а роком пізніше впала під її ударами і грузинська держава, стрінулися ми з ними в Празі, в Парижі та інших еміграційних осередках. Тоді наша дружба і співпраця відновилася. Їхні політики, вчені й молодь приймали участь у наших національних святах і наші - в їхніх. У наших товариствах мали інколи виклади грузинські політичні діячі. Грузини все підкреслювали, що в нас і в них є однакові політичні цілі - вибороти знову державну незалежність. Їхні й наші представники приймали жваву участь у політичному мігрантському товаристві "Прометей", яке засновано для об'єднання поневолених Московщиною народів.

Грузини казали нам ось що: "В рр. 1918 - 21 ми не знали, що наш фронт є в Україні, що наше місце там - поруч з українською армією! Незабаром ми в тому переконалися. Доки воювала українська армія, Грузія була безпечна. Коли червоні в 1920 р. перемогли українську армію, зараз у 1921 р. пішли походом на Грузію та поконали її".

На основі таких фактів маємо причину вважати грузинів, так, як і литовців, нашими приятелями.

Народи, далекі від нас простором і господарськими зацікавленнями, як еспанці, португальці, голяндці, данці, норвежці ледве щоб стали коли нам ворогами. Ці народи з природи неутральні до нас. Легко могло б у майбутньому трапитися, що котрийсь із них стане на якийсь час нашим приятелем. Це може статися тоді, коли ми, вже як державний нарід, зблизимось з ними у господарських справах, та матимемо для обох сторін корисні торговельні договори. Поки такого випадку нема, ці народи нам ні вороги, ні приятелі - вони неутральні.

За інших причин та серед інших умов можуть стати нам приятелі.

лями такі, тепер неутральні народи, як латиші, естонці, фінни, вірмени, черкеси. Вони всі терплять тепер разом з нами ту саму неволю. Якщо вони в вирішальну хвилину, коли ми підемо в бій за нашу незалежну державу, стануть поруч із нами до бою за свої держави, числитимемо їх приятелями.

Не лише з ворожим народом, як цілістю, не можна нам співпрацювати, але також з його опозиційними партіями, тими, що поборюють свою владу. І з ними нам ніяк не по дорозі. З нашої співпраці використали б лише вони, а ми втратили б. Довгий і важкий досвід навчив нас розуміти це.

Царська московщина була все ворогом нашого народу. Вона забрала в нас державу, багатства нашої землі, вона все пильно стежила за нашими провідними людьми і безоглядно карала їх за ширення самотньої думки про визволення. Частина московської інтелігенції, що мала ліві політичні переконання, була ворогом царської влади та бажала її повалити.

Видатний наш політичний діяч другої половини XIX віку, Драгоманів, поставив був, як програму для нашої національної праці поборювання ворожої нам царської влади спільно з поступовою московською інтелігенцією та лівими московськими партіями, бо наша мета однакова. Ця його думка прийнялася, і передова частина нашої ідейної молоді йшла в московські революційні партії. За це каралося в "язницях" засланням, а частина прийняла мученицьку смерть з думкою, що ця жертва принесе користь Україні. Аж виявилось поволі, що вони йшли на муки "не за Україну, а за її ката".

Спершу виявилось, що московська поступова інтелігенція - це завзятий ворог наших визвольних, а навіть культурних змагань. Ось факти:

На початку 1860 рр. жваво розвивався наш рух. Наша інтелігенція, учні Шевченка, гуртувалася по містах, у товариства, громади, закладала для міщан і тільки що визволених з кріпацтва селян недільні школи, видавала журнали, робила доклади. Провідні наші діячі, товариші покійного Шевченка, - Куліш, Костоморів, Білозерський, стали видавати в Петербурзі журнал "Основа", що виробляв програму нашому молодому рухові.

Московській інтелігенції, однаково назадникам, як і поступовцям, був цей наш буйний розвій сіллю в очі. Вона почала в журналах і часописах поборювати українство, заперечувати право на наше власне письменство й культурур та закидала нашим провідним діячам і нашому рухові політичний сепаратизм, мовляв, вони хочуть відділити Україну від Московщини. Царська влада слідувала за цими доносами на український рух і відгукнулася на них. У 1863 р. міністр освіти Валуєв заборонив видавати українські книжки й журнали, заборонив товариства "Громада" і недільні школи, наложив заборону на весь наш рух. Видатніших діячів по наших містах вислав на Сибір і в "не столь отдаленные места". Заперечив навіть існування нашої мови, мовляв "украинского языка не было, нет и быть не может".

Так прислужилася нам московська свободолюбна інтелігенція. Вона бажала свободи для себе і свого народу, а для нас ярма. Такі самі доноси почалися знову, коли в 1870 рр. ожив наш рух у Києві та оживав поволі в інших містах України. В 1876 р. спонукали ці доноси царську владу видати ганебний, дикий указ, що забороняв друкувати наші книжки й журнали, забороняв нашу мову, концерти, театральні вистави, весь культурний рух.

В Україні мала право розвиватися лише московська культура! - Однак і цим ганебним зарядженням не поклали Україну в могилу. Наше письменство нашло собі тимчасове пристановище в західній Україні у Львові. Наші діячі-герої намагалися й у тих переважних умовах працювати далі для України і це їм потроху вдавалося.

Ворожість лівих московських партій до наших визвольницьких пра-

мувань виявилася чітко як підчас революції 1917 р. Тоді прийшли до влади в Московщині ліві революційні партії. Виявилось, що вони готові піти на деякі поступки для нашого народу, однак хочуть тримати його і далі в московській пелюстці. Керенський, що очолював тоді цю революційну владу, назвав політичні вимоги нашої Центральної Ради, які прямували до самоуправи: "нож в спину революції".

Підчас цієї революції ми переконалися, що не лише ліві партії мають ворожу настанову до наших визвольних змагань, але й московські солдати, селяни й робітники. Хто переживав ті часи, як-доросла людина, знає без ліку фактів, які доказують це. Наведу тут один приклад із книжки, написаної очевидцем і учасником.

При кінці 1917 р. вислала Центральна Рада послів до Москви для переговорів із червоними. Посли їхали в вагонах, переповнених солдатами, що верталися з фронту, і розговорилися з ними. Солдати казали просто: "Що же ви, хаклы, не хатите нам дати хлеба и сахару? Пайдем и сами возьмем!"

А в нас стільки говорили й писали раніше про ворожість самої лише царської влади супроти нас! Пізно виявилось, яка шкідлива й наївна була ця думка! Виявилось, що московська інтелігенція, партії і нарід на словах могли навіть погодитися на "самоопределение вплоть до отделения", однак лиш на те, щоб нас одурити цим і приспати. Ділом вони доказали, що їх мета така сама, як була у царів - "Малороссию к рукам прибрать"...

Така є дійсність, мусимо це раз на все запам'ятати, бо легкодушно забування цього факту - злочин супроти власної нації та її майбутнього. Так само мусимо позбутися пересудів і вигадок про слав'янську взаємність, братерство і спільний фронт, бо це пусте варнякання. Дійсність є така, що головні наші вороги є серед слав'ян, а наші приятелі, як з'ясовано вище, не слав'яни.

М. Романич.

...Не повинні ми воювати ні зі Шведами, ні з Поляками, ні з Вєликоросіянами, а повинні зібравши наші військові сили стояти у відповідних місцях і захищати нашу власну Батьківщину, відбиваючи того, хто нападе на неї війною... А при майбутньому спільному мирі всіх воюючих держав рішено поставити нашу країну в той державний стан, в якому вона була перед польським володінням, при своїх природних князях і при всіх давніх правах і привілеях, що значать вільну націю.

...Договори наші про вище сказане, заключені мною з королем Шведським писемним актом, підписаним обома сторонами і об'явленим у означені держави, і ми тепер повинні рахувати Шведів за своїх приятелів, спільників і добродіїв і як-би від Бога нам посланих для звільнення нас з рабства, ганьби і для повернення нас у первісний стан волі і самодержавства.

Бо відома, що перше були ми те, що тепер московці: влада і першенство і сама назва Русь од нас до них перейшли, але ми тепер у них яко притча во язицїх! Договори ці зі Швецією не нові і не перші з нею, але підтвердження і поновлення давніх договорів і спілок предками нашими з королями шведськими заключених. Бо відомо, що дід нашого війська у їх війні з Ливонцями, Німцями і Данією, гарантували нашу країну і часто за неї вступалися проти поляків, а потім і від Гетьмана Хмельницького посланий був сильний корпус козацький на допомогу королеві шведському. Нинішні наші договори зі Швецією є тільки продовженням попередніх вживаних у народів. Та й що ж то за нарід, що не дбає за свою користь і не попереджує видимої небезпеки?

/Гетьмана Івана Мазеши прокламація до війська і народу Українського/

ЗА МУДРУ ПОЛІТИКУ

Гетьман Богдан Хмельницький за час свого гетьманування з 1648 по 1657 рік за мудру внутрішню і зовнішню політику одержав: титул "Князя Руси" від царгородського патріярха Паїсія, чашу з святим миром для коронації від патріярха Макарія, благословенство на урівняння з московським царем від московського патріярха Нікона, титул князя Київського і Чернігівського від короля шведського, відручну грамоту і кафтан золотом шитий від сутана Мохамеда IV - і багато інших пошан і відзнак.

УКРАЇНСЬКИЙ ГАНІБАЛ

Український полковник Михайло Кричевський року 1649-го зробив рейд української кінної армії по поліських бездонних багнах та трясовинах, що його прирівнюють до походу Ганібала Картагенського через Альпи 217 року перед Р.Х.

Рейд Ганібала повторив пізніше Юліян Апостат, а пізніше Суворов. Рейд Кричевського не повторив ніхто.

ЯКІ БУВАЮТЬ АПЕТИТИ

Росія за 200 літ, з 1700 по 1900 рік, мала мирних всього 71 і 2/3 року, а 128 і 1/3 року вела війни.

За цей час відбулося 33 зовнішніх і 2 внутрішніх війни. Разом 35 воєн.

22 велося за поширення своїх територій, тоб-то загарбницьких війн і вони зайняли 101 рік. З метою оборони велося 4 війни і вони тривали 4 і 1/4 року.

В наслідок загарбання чужих земель за 200 літ населення Росії зросло з 12-ти мільйонів до 130-ти мільйонів.

/За записками ген. Куропаткіна про російсько-японську війну 1904-5рр./

СКІЛЬКИ ЛІТ АТОМОВІ ТЕОРІЇ

500 літ до нашої ери, тоб-то, дві і пів тисячі літ тому, грецький вчений Левкіпп відкрив термію атомістики. Він вчив, що рухливе в порожньому прострі буття складається з безлічі найменших тіл атомів. Кожен з атомів не виникає, неперехідний, незмінний, однорідний в собі і з усім останнім буттям.

ДРІВНИЦІ У ВЕЛИКОМУ

Генерал Аизенговер - командувач американських військ на європейському суходолі в 1944-45 рр. - 5 травня 1945 року при підписанні шефом генерального штабу Німеччини Мудлем умов капітуляції, сказав своїм соратникам, подаючи Мудлеві автоматичну ручку:

- Цю ручку я вклав до кишені 1943-го року, як почався відступ німецьких військ у Африці і сказав, що доти її буду носити, поки не підпише нею німецький представник капітуляції.

КОШТИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Як подає англійська преса, за обчисленнями міжнародного банку в Базилі, друга світова війна коштувала світові 338 мільярдів фунтів стерлінгів, в той час, як перша світова війна коштувала лише 84 мільярди фунтів стерлінгів.

ВТРАТИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У другій світовій війні втрати в людях показують такі цифри:

збитих військових і цивільних людей:

Англія.....	357 тис.осіб.
АМЕРИКА.....	250 тис.осіб.
Росія.....	7 мільйонів.
Франція.....	450 тис.осіб.
Німеччина.....	3.300 тис.осіб.
Італія.....	200 тис.осіб.
Китай.....	3.180 тис.осіб.
Японія.....	2.500 тис.осіб.

Втрат Польщі ще не підраховано. Взагалі втрати в людях і кошти другої війни в чотири рази більші від втрат і коштів першої світової війни.

ЗРІВНЯНІ РАХУНОК

У лондонському воєнному міністерстві оповідають найкращу історію цієї війни:

Коли один молодий лейтенант був підвищений до звання капітана, опублікування цього з'явилося в лондонському часописі "Газетте" з помилково зазначеною датою: 1 квітня 1041 року, замість 1941 р.

Тєї ж ночі, після кількох годин за доброю чаркою в старшинській їдальні, товариші переконали новоспеченого капітана вдатися по одержання платні за весь минулий час. Заява була подана на належний формулярі з дотриманням відповідних параграфів Королівського Уставу. Тоді всі пішли спати.

Наступного ранку молодому офіцерові стало ясно, що він накоїв. Зі страхом чекав він наслідків. Покличуть до воєнного суду?

За кілька тижнів прийшла відповідь:

"Ваша заява про одержання платні з 1-го квітня 1041 року прийнята і іде належним шляхом, відповідно з чим Ваш рахунок закредитовано на 39999 фунтів стерлінгів. Але Ви не взяли під увагу наступних параграфів Королівського Уставу, згідно з яким командирований офіцер несе персональну відповідальність за всі гармати і коні, що втрачені в бою через недогляд. Якщо командирований офіцер загинув, відповідальність перекладається на нижчого рангом офіцера, що пережив бій.

Ваш лист свідчить, що Ви є єдиним, що пережив бій під Гастінгсом /1066 року/, в якому через неувважність загинуло 20000 коней, вартістю по 2 фунти стерлінгів кожний.

Отже відповідальність за загальну їх вартість, в сумі 40000 фунтів стерлінгів, падає на Вас. Відповідно до цього вирівняно Ваш рахунок, на якому лишилося дебетове сальдо в сумі 1-го фунта стерлінгів".

"ФАКСИМІЛЕ"-ПРИЙМАЧ

В США з успіхом розповсюджується радіо-апарат, т.з. "факсиміле"-приймач. Маючи такий апарат, можна вдома приймати через нього різні часописи. Бездротові імпульси за хвилину передають 800 слів, або зображення розміром 13 на 18 см. Маючи такий апарат, можна читати газету в поїзді, в установі чи на літану. Приймач "факсиміле" коштує не дорого. Приблизно стільки, як добра друкарська машинка, цеб-то коло 50 доларів.

